

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE,
COĞRAFYA DERS KİTAPLARINDA VATANIN SONU GELMEZ
KURGULARI**

H. Neşe Özgen¹

Özet:

Bu çalışmada, 1929–2006 yılları arasında yayımlanmış olan orta ve lise öğretimindeki coğrafya ders kitaplarında, vatanın nasıl kurgulanmış olduğunu inceliyorum. Bu çalışmanın üç zemini var: İlki, daha naçizane bir arayış: Vatanı bize nasıl öğrettiler, gençler ve ergenler, hangi uzamları, bölgeleri ve yerleri vatanımız olarak bildi şimdiye kadar? İkincisi bu yolla daha epitemolojik bir tartışmaya dalmak; ‘Cumhuriyet’in milliyetçi hatta kimilerine göre ‘ırkçı bir ideolojiyle kurgulanmış olduğu’ ve bunun da ‘kuruluştan itibaren değişmez, sabit ve egemen olduğu’ yollu genellemeci iddialara bir yanıt aramak. Üçüncüsü ise, daha metodolojik bir yanıt arayışı: Kurgulanmış olan bu milliyetçiliğin, ders kitaplarında en bariz şeklinin görüldüğü, hatta bizzat bu kitaplar aracılığıyla her Türk’ün bilincinin biçimlendirildiği iddiasını tartışmak; dahası bu milliyetçiliğin temelinde, zemininde “80 Cuntasının belirgin etkisi olduğu” iddiasını deşmek! Son iki argümanı özetlersek: Gerçekten Türkiye coğrafyası eğitimi, baştan itibaren mi ırkçı idi, yoksa aslında milli bilinç, 80 cuntası ile mi ırkçı bir vatan anlayışına döndü; yoksa, eğitim başlangıçtan beri Türkiye’nin politik-ekonomik yapılanmasıyla zamandaş idi de genç kitleyi eğitmenin bir aracısı olarak mı çalıştı?

Kısaca, bu çalışmanın soruları: ‘Vatan, hangi dönemlerden itibaren ve nasıl kurgulanmıştır? Dönemeçler ve dönüşümler nelerdir? Bu dönemeçler ve dönüşümler dahil olmak üzere, vatanın tahayyülünde bir süreklilik var mıdır?

¹ H.Neşe Özgen, Dr. nozgen1@gmail.com. Metin, ilk olarak 2009’da Karaburun Bilim Kongresi’nde tartışılmıştır. (3-6 Eylül 2009, “80’den Sonra...”, Karaburun Bilim Kongresi, İzmir).

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları
Hangi dönemlerde nasıl değişmiştir? 12 Eylül faşizmi bu sürecin dinamiklerini nasıl etkilemiştir?' olacak. Öte yandan, bu soruları siyaseten, yani siyasal bilime göre değil de politik coğrafya kavramlarına uyararak/bağlı kalarak tartışacağım: Harvey, Biggs, Boyarin ve Gilroy'un kuramlarını bu tartışmalara zemin kılacağım.

Anahtar kelimeler: Politik coğrafya, milliyetçilik, vatan, mekan, uzam.

The ENDLESS CONSTRUCTION of 'MOTHERLAND' in GEOGRAPHY CURRICULUM in HIGH SCHOOL EDUCATION

FROM The BEGINNING of The REPUBLIC of TURKEY to PRESENT

Abstract

In this study, I am examining how the motherland is constructed in the geography curriculum books of middle school and high school students between 1929 and 2006. This study has three bases: The first is, a humbler search: How did they teach us the country, the young generation and teenagers, which space, regions and places have they known as our motherland? The second is; to get involved in a more epistemological discussion with this way; "To look for answers to generalizing allegations such as Republic is constructed with nationalist and for some people even with racist ideology and it is 'unchangeable, fixed and sovereign'". And the third one is a more methodological way of searching for answers: To discuss the allegation that this constructed nationalism is simply seen in school text books and via these books, every single Turk's consciousness shapes; furthermore to probe deeper the allegation that what lies beneath this nationalism is "1980 Turkish coup d'état's effect"! To summarize the last two arguments: Has really the education system of Turkish geography been racist from the beginning, or has this national consciousness turned into a sense of racist country after the 1980 Turkish coup d'état; or from the beginning

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları
the education system was parallel to Turkey's political-economic structuring and it has functioned as an instrument of educating the young generation?

Briefly, the questions of this study will be: 'Since what periods and how has the motherland been constructed? What are the *base* and transformations? Including these *base* and transformations, is there a consistency in the visualization of the motherland? In which periods has it changed? How has the September 12th fascism affected the dynamics of this process?' On the other hand, instead of politically, I mean not according to the political sciences, I am going to discuss them complying with/sticking to political geography concepts: I will set the theories of Harvey, Biggs, Boyarin and Gilroy as basis to my discussions.

Key Words: Political geography, nationalism, motherland, place, space.

GİRİŞ

Türkiye'de, müfredatın öngördüğü tarih kitaplarına yönelik eleştiri geleneğinin oluştuğunu söyleyebiliriz. Doğan Avcıoğlu (1997) ve İsmail Beşikçi'nin (1978a; 1978b) başlattığı tarih eğitimi eleştirileri, o zamandan bu yana epey yol aldı. 1994 Buca Sempozyumu, Özbaran, Copeaux, Tekeli, Ersanlı-Behar ve izleyen pek çok araştırmacının yanısıra, Tarih Vakfı tarafından önyak olunan sempozyum ve kongrelerde; tarihin öğretilmesine ilişkin eleştirileri ilerletilmiş ve hem "resmi" hem de "karşı" tarih yazınının da eleştirildiği yeni ufuklar sunulmuştur.

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları

Ben şimdi daha çok gözden kaçırdığımız bir alanı burada konu edeceğim: Türkiye Cumhuriyeti'nin ortaöğretiminde okutulan Coğrafya kitaplarını. Zira Copeaux'nun dediği gibi “(tarih) ders kitabı belli bir toprak parçasına ait olan bir kitaptır” (2000: 3). Tarihin ders kitaplarını yazabilmek için bir vatan parçasına mahsus bilgilere gerek vardır. Dahası vatan olarak seçilen parçanın, nasıl tanımlandığını da göstermek gereklidir. Bu bağlamda, 1929–2006 yılları arasındaki coğrafya ders kitaplarındaki “vatan” tanımlarının, aynı dönemdeki tarih kitaplarında millet tanımıyla nasıl, hangi yollarla ilintilendirildiğini göstermeye çalışacağım.

Coğrafya ders kitaplarının çözümlenmesini tarih kitaplarındaki millet göstergesiyle birlikte ele alabiliriz. Aslında, ‘bu ilineğe sadece incelenmekte olan ülkenin coğrafyasını tariflerken bakılabileceği’ söylenerek karşı çıkılabilir. Öyle ya, coğrafyanın evrensel bir dili olduğu ve her şeyden önce bazı ölçüm ve kalıplara dayalı olarak öğretilmesi ve aslında ülkenin coğrafyasının dünya coğrafyası içinde, konulardan sadece birisi olarak yer alacağı ileri sürülebilir. Bunlar kısmen haklı da olabilir.

Benim buradaki çalışmam, tarih kitaplarında yapıldığı üzere sıkı bir milliyetçilik izi aramaktan ziyade, vatanın tahayyülünün hangi dönemlerde nasıl anlatıldığını, bunun nasıl bir millet tahayyülüyle atbaşı gittiğini aramak olacak. Hangi dönemlerde *Türkiye*, hangi dönemlerde *Türk coğrafyasının*, hangi dönemlerde *Türklerin coğrafyasının* anlatıldığı, tarih ve coğrafyanın birlikte öğretilmesinde zemine hangisinin konulduğu, yani bir tarihin coğrafyasının mı çizildiği, yoksa bir coğrafyanın tarihinin mi yapıldığı; ‘dost’, ‘düşman’ ‘komşu’ ‘uzak’ ‘yakın’ “hudut”, “sath”, “vatan-millet”, “birlik” “ülke”, “yurt”, “anayurt”, “bölge”, “çevre”, “doğa” gibi sözcüklerin tariflerinin ve haklarında kullanıldığı ülkelerin değişip değişmediği; vatan sınırları içindeki coğrafyanın nasıl ele alındığı; bölgesel coğrafya anlayışının Türkiye’de nasıl ve hangi dönemlerde günyüzüne çıktığı; Türkiye’de hangi bölgelerin nasıl tarif edildiği ve neye göre bölge tanımlarını yapıldığı; vatanın ve dünyanın coğrafi olarak nasıl tanımlandığı ve tanıtıldığı; doğa ve çevre kavramlarının hangi dönemlerde ortaya çıkıp, nasıl tanımlandığı, bu dönüşümlerin hangilerinin hangi dönemlerde gerçekleştiğine bakacağım. Hangi dönemlerde dünyada okutulan coğrafyayla zamandaş bir bilgi akışı verilmiş, hangi dönemlerde dünyanın oluşumu, anayurdun, anavatanın oluşumu vb. konularında kronolojiye sadık kalınmış, coğrafya olarak ortaokul ve liselerde neler okutulmuş, *Biz* ve *Onlar* ayrımları hangi dönemlerde

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları

iç, hangi dönemlerde dış düşmanlık ve dostlukları öne çıkartmış, hangilerini nasıl tanıtmış, siyasi ve ekonomik coğrafyanın içi nasıl doldurulmuş, bunlara bakacağım. Bunun yanı sıra, öncelikle çeşitli lise coğrafya kitaplarında Türkiye'nin konumlanışı, temel tarih ve coğrafya bilgilerinin nasıl verildiği, komşularımıza ve komşu olmayan ülkelere dair bilgiler ve Türkiye siyasi ve ekonomik coğrafyasının işlenme biçimleri üzerinde duracağım.

Bunu yaparken de, Gilroy (1992) ve Daniel ve Jonathan Boyarin'in (1994; 1995), Biggs'in (1996) ve Harvey'in (1997) vatan, vatanın ve milletin haritalaması, zaman-mekan ikilemelerine dair kuramlarını izleyeceğim ve çözümler için de eleştirel söylem çözümlemesini kullanacağım². Yağcıoğlu (2002) ve Göregenli'nin (2002) de çalışmalarını izleyerek, ben de gerilimleri aradım: "Biz ve Onlar gerilimi", "Ülkeye kendi ismi dışında bir isim takma (Memleket, Anayurt, Anavatan, Ülkemiz vb.)", Vatan-millet birliği", "Göç yolları", "Sath ve Hudut", "Bölgeler ve havzaların ulusal ve uluslararası sınırları ve tanıtımı gerilimleri" gibi.

Tarih kitaplarında milliyetçilik analizlerini yapan kimi araştırmacılar, kendi çalışmalarını daha çok çeşitli konuların müfredat içinde işlenme sıklığı ve uzunluğu gibi tekniklerle sınırlamış görünüyorlar. Bu tür bir teknik, pratik olarak bazı eğilimlere işaret etmekle beraber, asıl olan konuların işlenme biçimleridir. Örneğin 1929 kitaplarında ve 1950 kitaplarında karşılaştırmalar yaparken, aynı bölgelerin aynı sayfa sayılarıyla verilmiş olmaları, aslında bize hemen hiç bir veri sağlamaz. Aksine önemli olan bu verilerin içerikleri ve örneğin Türkiye'nin veya diğer ülkelerin anlatılma biçimleridir. Örneğin Ekmel İzdem'in 1948'de hazırladığı ve MEB tarafından tavsiye edilmiş olan "*Özlu Tarih: Liseler için ders kitabı*"nda, başka hiç bir tarih kitabında geçmeyen bir anlatı vardır: "*Alaattin Keykubat zamanında Karadeniz'den başka Akdeniz'e de inmiş ve **Ermenileri (abç.)** bizi rahatsız edemeyecek bir hale getirmiştik*" (1948: 5). Bu satır, Anadolu'da otantik bir halk olarak Ermenilerin bulunduğunu ifade eden ilk ve tek ibaredir: Daha sonraki hiç bir tarih kitabında yer almaz. Yine örneğin 1971 basımı elimde olan Mükerrerem Su ve Kamil Su'nun yazdığı *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Lise Tarih Kitabı*'nda (21. basım) Ruslar yine düşmanlarımız arasında tanıtılır, ama önceki basımlardan farklı olarak bu

² Eleştirel söylem çözümlemesi için temel olarak Yağcıoğlu'nun "Önsayıtlar (presupposition), Bağdaştırma (coherence) ve Eğretileme (metaphor) olarak tanımladığı çözümler zincirini izledim. Yağcıoğlu, bu izlemeyi Osgood, Bilgin (1995) ve Özlem'in (1999) teknikleriyle bağdaştırarak kullanmakta (2002: 99-132).

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları
kez komünist bir ülke olduğu için değil de, 1945'te Boğazları talep ettikleri için böyle olduğu bildirilir (1975).

Elbette konuların salt başlıklarını alarak işgal ettikleri sayfaları saymakla yetinmeyip, kitapların hangi konuları içerdiği, hangilerini öne aldığı gibi sınıflamalara da başvurduğum. Zira örneğin Aziz Devrimci, Memduh Utku ve Ekrem Teziş'in yazdığı *Ülkeler Coğrafyası* (1951) kitabında, 1. sayfa şöyle başlıyor: “*Bu kitapta öğreneceğimiz ülkeler, Dünyanın ekonomik ve siyasal durumu üzerinde, üretimleri ve siyasal etkileri bakımından önemli rol oynayan memleketler olacaktır. Bu bakımdan **önemli olmamakla beraber(abç)** komşularımız olan Irak, İran, Suriye, Yunanistan ve Bulgaristan da inceleyeceğimiz konular arasındadır*”.

1980 Cuntası'nın Coğrafya eğitiminde yarattığı tahribatı anlayabilmek için ise, Kenan Evren'in 1980 ile 1984 arasında yayınlanmış olan *Söylev ve Demeçleri*'nin çözümlemesini yaptım. Böylece, Onun kullandığı yer ve kimliğe ait metaforları çözümleyerek, ‘makbul ve gayri makbul iller’, “makbul vatandaşlık”, “iç ve dış düşmanlar” gibi kategorilerin, hangi dönemlerden ödünç alındığını ve 1980 sonrasında ne oranda sürdürüldüğünü, Coğrafya eğitimini nasıl etkilediğini analiz edebildim.

EĞİTİM ÜZERİNE KISA NOTLAR:

Bir ders kitabı nedir? Ders kitabı, Copeaux'un da belirttiği gibi öğrenci tarafından eleştirel olarak okunması son derece güç olan, okumasına bir kuşku duygusunun eşlik etmediği, aksine yazılanın genç ve algılamaya açık bir beyin tarafından apriori olarak kabul edilen bir kitaptır. Etkisi zaman içinde pekişir ve kutsal ve törensel bir yerde okulda yaygınlaştırılan bu etki de, ortalama bir eğitimin üzerine çıkmamış olan bir beyinde, ileriki yaşlardaki politik yönelme ve fikir yürütmelerde alttan alta işler. Yarattığı sorgulanmayan uzlaşım alanı, özellikle bir gerilim ve bunalım anlarında refleks olarak işleyebilir (2000:3).

Ders kitaplarının incelenmesi bu nedenle önemlidir. Copeaux, bu incelemelerin Almanya'da Eckert tarafından başlatılma nedeninin, “Nazizmin yükselişinde eğitimin rolünü anlamaya yönelik” olduğunu bildiriyor (2000: 2).

Yine de bir dönemin değişen politik eğilimlerinin hemen ve doğrudan ders

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders

Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları

Kitaplarına yansımaları da beklenemez. Kimi zaman eski tortular belirir, kimi zaman da bildik eski öğeler yeni kitaplarda aynen tekrarlanır, hatta bazı kitapların daha önceki çalışmaların neredeyse eksiksiz kopyaları olduğu görülür. Örneğin Aziz Devrimci vd. nin 1951 yılında yazmış oldukları kitap (birinci sayfasının giriş cümlesine yaptığı eklentiler hariç) 1948'de basılmış olan Behçet Güçer'in yazdığı *Devletler Coğrafyası* kitabı ile konuları ve anlatım biçimlerinin cümleleriyle neredeyse aynıdır. Ancak bazı farklar vardır: Güçer kitabında Almanya için "1933'ten beri Alman devleti tek parti Nasyonal Sosyalist Parti tarafından idare olunur" der ve faşizmden tek söz dahi etmezken; Devrimci vd'nin 1951 basımlı kitabında "Almanya 2nci Dünya savaşını kaybettiğinden, bugün dört büyüklerin (ABD, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği) askeri işgali altındadır. Henüz Almanya ile barış yapılmamıştır" (1951: 86) bilgisi veriliyor. 1951 basımı bir ders kitabının tarih bilgisinin yanlışlığı ve dilbilgisi hataları bir yana; her iki yazar da faşizmden söz etmekten ısrarla kaçınmaları, dahası *ülkeler* coğrafyasında *devletlerin* siyasi durumlarına yer vermeyi yeğlemiş olmalarıyla da ortaktırlar.

Türkiye'de Politik Coğrafya incelemeleri içinde vatanın tasvirlerinin eleştirel analizleri son derece azdır: Araştırmacıların Politik Coğrafya'dan ziyade politik bilimin ve hatta zaman zaman *politics*'in kavramlarını kullanmaları nedeniyle oluşan karışıklıklar olduğunu görüyoruz. Bu çalışmaların çoğunda *yurtluk* (yerelin yer'i), *yurt* (ulusun yer'i) ve *vatan* (devletin yer'i) ve ayrıca yer (*place*) ile uzam (*space*) arasındaki Politik Coğrafya ayrımlarını yapılmaması, vatan'ın tek bir durum olarak ele alınması, ciddi karışıklıklara neden olmaktadır.

Yine de bunlar içinde Nalçaoğlu (2002) ve Bora'nın (2006) özel bir yeri vardır. Bora'nın (2007) vatanın politik kurguları üzerine olan makalesinde vatan, milliyetçi ideolojinin belli başlı kutsallık ve *pathos* kaynaklarından birisi olarak (2007: 27) tanımlanmakta; ütöpik bir yer ama haritalanmış bir yer olarak, *keşfedilen* (2007: 33) ve simgeler sistemi yoluyla milleti inşa etmede kullanılan bir yer olarak, milli bilincin milliyetçiliğe dönüştürülmesindeki rolüne işaret edilmektedir. Kuruluş dönemindeki bu milliyetçiliğin belirteçleri de *biricikleştirme*, *arkaikleştirme* ve *etnografikleştirme* olarak tezahür etmektedir (2007: 34).

Nalçaoğlu, çalışmasında vatanın haritalamasını, milliyetçi ideolojiyi yaratma zeminleri içinde diğer simgeleştirme ve sembolleştirmelerle eşdeğer olarak anar. Vatani, millettten sonraki aşamada kurgulanan ve Cumhuriyet'in başlangıç yıllarında

Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları

bir hamlede tasarlanan bir kurgu, haritalamayı da bu kurgunun görsel sabitlenmesi olarak ele alan Nalçaoğlu; Cumhuriyet'in başlangıcından itibaren değişmez bir ideolojik öğreti olarak milliyetçiliğin bir yer aradığını ve bunu harita ile sabitlediğini, bu keskinliğin ise, ancak küreselleşme ile bir geçiş, bir uzam halini alabildiğini-eleştirerek- iddia etmektedir. Kavramlarını Politik Coğrafya'dan ziyade siyaset kavramlarıyla kuran Nalçaoğlu, küresel sistemin sürekli bir akış yarattığını, bunun da başlangıçtaki keskin kurguyu bozabildiğini iddia etmektedir.

Oysa, Michael Biggs'in 'devletin, haritada milleti *hep* (abç) sabitlediği' iddialarına karşı önemli bir uyarısı vardır (2002:307): Biggs, haritalamanın, devletçe milleti oluşturma meselesindeki öneminin Avrupa tarafından keşfini anlatırken, Nalçaoğlu'nun aksine vatani ve onun sembollerini bir kültürel yapıya indirgemez. Aksine, bu durumun basbayağı iktisadi bir meseleyi de içerdiğine; haritalamanın 'boylamsal uzunluk ve enlemsel genişlikleri' sabitlemesinin, sadece devletin egemenlik alanına kimi aldığına değil kimin hangi dönemde alındığının ve dışarda bırakıldığının iktisadi önemi tarafından oluştuğuna dikkat çeker (1996: 380, 381).

Biggs, haritalama meselesinde dikkatimizi diyalektik bir dinamizme çekiyor ve iki durumu uyarıyor: İlki, "Devletin oluşumu yer (*kara-ground*) ile kurallar arasındaki ilişkinin bir dönüşümünü içermektedir. İkincisi ise, modern formun kurulumu, kısmen, kartografik bilgiyle de olur.. Evvelki bilgimizi vurgulayarak 'devlet kendi egemenlik alanını (*territory*) haritalamıştır' demek, bu ilk bilginin niceliğini çoğaltmak olur ki, bu son derece kolaydır. Daha zor olan, haritalama süreci boyunca ve bunun sayesinde, başka tür bir egemenliğin ve başka tür bir devletin de (abç) vücuda geldiğini söyleyebilmektir...Modern haritacılık, hükümranlığın (*rulership*) işlevsel gereksinimlerini merkezine almaz; aksine bir kez kurulduktan itibaren, daha geniş bir ölçekte ve daha büyük bir kesinlikteki içsel zorunluluklar tarafından yönlendirilir. Dahası, bilginin kendisinin de kendi çıkarları ve modası vardır" (1996: 399-400).

Nalçaoğlu, 1932'deki yapının sabit bir devlet-vatandaş dikotomisiyle işlediğini iddia etmektedir. Bu çalışma, eksik bırakılan zaman dilimini de (1948-2006) biraz daha ayrıntılı olarak çözümlenmeye, böylece bu *sürekli dikotomi* anlayışını da sorgulamaya yöneliktir.

Nalçaoğlu'nun makalesindeki bir diğer dikotomi, modernite (milliyetçilik) ile

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders

Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları

post-modern hal (küresel liberalizm) arasında kurguladığı keskin hiyerarşide yatıyor: Yazar, küresel sistemde her durumun (sınır-aşan-sular, sanal dünya ve mali sermaye vb.) akışkan hale geldiğini ve böylece, vatanın da artık savunulması gerekmeyen bir uzam haline geldiği önkabulüyle hareket ederek; bu sürecin milliyetçi- vatandaş anlatısını parçaladığını iddia etmektedir. Ona göre, bu parçalanmanın en belirgin yansıması da TÜSİAD'ın yayınladığı 'Coğrafya' kitabıdır (2002:303). Bu kitapta artık vatan, 'ekonomik bir terim olarak nitelenir'...ve böylece de 'hamasi vatan söyleminin yapısökümü de bu kitapta en bariz ifadesini bulur' (2002:305).

Özkan da, bu genellemeyi biraz daha kalın hatlarla yaparak, 'Bir sosyal bilim olarak coğrafyanın, vatani inşa etme yolundaki rolü'nü tartışmakta ve '1920'lerin direniş merkezli coğrafyasının yerini, 30'ların askeri coğrafyasının aldığını, 40'larda da bu rolün, mekanın 'büyük gözaltı'na dönüştürülmesine yardım etmek' olduğunu ileri sürer (2002:173)

Ancak kanımca eğitimin içeriğini, o dönemki ideolojinin dolaysız bir taşıyıcısı ve örgütleyicisi olarak ele almak; diğer bir deyişle, paradigma'lar ve Türk coğrafya yazınında ana akımlar gibi büyük genellemeler aramaya girişmek hatalı olacaktır. Böylesi bir sınıflandırma, yani ders kitapları yazımının siyasi otoritelerin doğrudan ve tamamen etkisi altında olduğunu düşünmek, bir uzmanlık alanının ve eğitimcilerinin tam bir görüş birliği içinde olduklarını iddia etmek olacaktır. Ancak yine de ikili bir incelemeyle (içsel ve dışsal) ders kitaplarının içeriklerindeki genel eğilimleri saptamak, hangi kuşaklara vatanın ve milletin nasıl anlatılmış olduğunu saptamak açısından son derece önemlidir. Öte yandan, ders kitaplarının bütün eğitim süreci içinde etkili tek materyal olarak; sosyalizasyonda en etkili veya tek etkili öğesi olarak ele almak da yanıltıcıdır. Eğitim, etkin ve eleştirel olarak da her şart altında kullanılabilir. Müfredata ve ders materyaline karşı öğretmenin rolünü ve veya öğrencinin farklı etki alanlarını öncelikli almasını veya bu alanların öncelik kazanmasını mutlaka dikkate almalıyız. Ancak yine de bu çabalar kişisel çabalar ve genel eğilimler içinde farklı mecraları kuvvetlendiremezler.

Coğrafyanın mekanı vatan olarak yeniden yaratılırken, hangi milliyetçi etkilerin kullanıldığına en iyi örnekleri Ersanlı-Behar verir ve Cumhuriyet'in kurulma döneminde asıl mekan Anadolu iken, coğrafyanın ve dolayısıyla vatanın temsillerinin Orta Asya sembolleriyle nasıl örtüştürüldüğüne dikkatimizi çeker (2003:214). Biggs'in bu konudaki uyarısını en iyi gerçekleyen somut tartışmayı Üstel

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları yapmaktadır: Füsun Üstel'de vatanın tanıtılmasındaki gerilimleri analiz ederek; bu gerilimlerin dönemseller olarak ve güçler dengesiyle farklılaştığına, milliyetçi ideolojilerin bütüncü (*holistic*) bir yapıyı oluşturamadıklarına, çeşitli güç dengelerinin vatanın tanımını etkilediğine dikkatimizi çeker (2004: 160-163).

VATANIN SÜREKLİ KURGULARI:

I. TARİH-COĞRAFYA GERİLİMİNDEN ZAMAN-MEKAN GERİLİMİNE

Cumhuriyet'in ilk yıllarında coğrafya ve tarih için genel retorik, Kantçı bir retoriiktir. Kant için coğrafya, tarihin üzerinde değiştiği bir zemin olarak iş görür (1950, s: 22). Örneğin, "Benim naçiz vücudum bir gün toprak olacaktır ama Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır" sözü, vatanın kalıcılığını ve tarihin de bunun üzerinden ezel-ebediyetini vurgular³. Mustafa Kemal "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır, o sath bütün vatandır" derken de; benzer olarak, vatanın coğrafyasını sabit olarak çizmenin önemine değiniyordu. Mustafa Kemal için, zaman değil mekan önemlidir ve mekanın kendisi kalıcıdır (vatan), tarih ancak bunun üzerine yazılabilir. Vatan üzerine inşa edilen bu tarih ise ezel ve ebed bir tarihtir.

Kant'ın geliştirdiği fiziki coğrafyaya karşı Fransız ekolünün beşeri/iktisadi coğrafya anlayışı, Türkiye coğrafya disiplininde ve eğitiminde kimi dönemlerde etkili olmuştur. Ancak hem geçmişin coğrafya/tarih ikilemi tartışmalarına hem de şimdinin mekan/zaman ikilemine yoğunlaşmış olan tartışmalara damga vuran, önemli bir varsayım ortaklığı vardır: Buna göre tarih (zaman) ilerleyen, geçen, değişen, hareket eden; coğrafya ise (mekan-yer) kalıcı, ölü, durgun ve sabittir. Zaman ve mekan arasındaki (Kant için 'tarih' ve 'coğrafya') en önemli gerilim, hangisinin hangisine göre izleneceğidir

Gilroy, *Against the Race; Imagining Political Culture beyond the Color Line* adlı kitabında, Darwin'in zaman anlayışında yarattığı değişmeye dikkat çekerek, bu iki anlayışın nasıl sonlandığını gösteriyor: "Darwinle birlikte zamanın kendisi de, bir nüfus için karşılaştırılmaları ve farklılıkları anlaşılır ve açıklanabilir kılabilen bir hale dönüştü" (2000:s: 329) diyor. "Böylece, Aydınlanmadaki bazı eksenler, değişmeleri ölçmek için coğrafyadan başka bir araç sağlamış oldular. Böylece, *Irk*'a dair görüşler

³ Bu ibareyi hatırlattığı için Sayın Dr. Yunus Emre Aydın'a teşekkür ederim

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları

de, Gobineau'nun tanımını yaptığı biçimden yani İngiliz emperyal tanımlarından sıyrılarak, yeni bir antropolojik biçim aldı⁴. Moore da Darwin'in biyocoğrafyayı etkin kılması sayesinde siyasal coğrafyayı yarattığına dikkatimizi çeker (2010: 121).

Coğrafya için bu eğilim, vatan algısında değişmeler anlamına gelir. Artık vatanın coğrafyasından çok, sınırları daha zihinsel olan başka bir kanbağı coğrafyası anlayışı yerleşmektedir. Ders kitaplarında artık dünya ülkeleri havzalar ve komşularıyla değil, Türkiye ile olan dostluk ilişkileri ve veya ırksal olarak Türk olup olmamaları ile işlenmekte; Dünya coğrafyasında Türkiye'nin yerinden ziyade Türklerin yeri, Türklerin coğrafyası konu edilmektedir. Diğer ülkeler ise daha çok devletler coğrafyasıyla anlatılır olmuştur. Bu değişme, yani devletlerin sınırlarıyla belirmesi ve bu yolla yaratılan devlet kimlikleri, büyük oranda, geçici kökenlerle birlikte mekansal sınırların tahayyülüne dayanmaktadır. Bu mekansal tahayyül ise, *ethnaların* zihinsel olarak hatırlandığı ve kanbağının yeniden canlandırıldığı bir mitolojik tarih sahnesini betimler.

Nitekim Copeaux, Türkiye tarihi nosyonunda ilk katılığın Afet İnan'ın doktora teziyle iletildiğini ve ırkçı bir antropolojiyi gerçekleştirdiğini dile getirir. 1932 Kongresi'ni izleyen yıllarda, tarih eğitimi giderek ırk anlayışını öne çıkartmaya başlamıştır ve bu da Copeaux için bilimsel düzeyde ciddi bir gerileme anlamına gelmektedir (2000: 45–50).

Copeaux, çalışmasında 1932'de oluşturulmasına başlanmış Güneş-Dil teorisinin yarattığı iklimin Türk Tarih Tezinin temelini oluşturduğunu anlatır. 1940'lı yılları takiben yükselmeye başlayan Humanist tarihçi anlayışın karşısına Aydınlar Ocağı'nın dikilerek, Türkçü bir tarih yazımını nasıl geliştirdiğini ve İlim Yayma Cemiyeti'nin çabalarıyla tarih anlayışımızın bir Türk-İslam sentezine dönüştüğünü gösterir. Ona ve birçok eleştirel tarihçiye göre, bu anlayış 1983'ten sonra en etkili olmuş olan tarih anlayışımızdır (2000).

Coğrafya'da bu anlayışların izleri var mıdır ve tarih yazınında alttan alta beslenmiş olan bu Türkçü-İslamcı tarih anlayışı nasıl tezahür etmektedir? Bunu anlayabilmek için 1929 yılından başlayarak, 2006'ya kadar orta öğretimde, esas

⁴ Faşizmin yeni bir biçimle ırksal bir kökene dayanması ise daha sonra ve yeni kolonyalizmle gelişti: Bu ırk temelli, seküler ve *palingenetic* mitler, elbette her zaman dinsel nosyonlardan çıkarılmıyordu. Bloch bunların *unanimistic* dayanışma arzusu, katı doğal hiyerarşi ve otoriteryan bir kanbağına dayandığını bildirir” (Gilroy, 2000: 333). [Palingenetic: Üremede atasal özelliklerin değişmeden aynen ve yeniden meydana gelmesi, palinjenez; Unanimistic: Harmony, birlik]

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları olarak liselerde okutulan coğrafya ders kitaplarını ve TÜSİAD'ın yayınladığı “Coğrafya” (2002) kitabını ele aldım.

A- 1928- 1935: TEŞKİL- HARİTANIN SABİTLENMESİ

Faik Sabri'nin 1929'da Maarif Vekâleti Milli Talim ve Terbiye Dairesinin kararıyla ders kitabı olarak tavsiye edilmiş olan *Türkiye Coğrafyası*⁵ çalışması, sonradan başka hiç bir coğrafya kitabında rastlamadığımız biçimde Türkiye'nin yerinin Dünya haritası üzerinde gösterilmesi ve ikinci ilk olarak da ‘Türkiye'nin yerinin Dünya üzerinde Şimali nisfı olduğunu’ belirterek başlar⁶. Bu Dünya haritası, bundan böyle hep göreceğimiz gibi merkezine Türkiye'nin konduğu bir haritadır ve ilk cümleleri: “Türkiye büyük fakat nüfusu az bir ülkedir” olmuştur. “Türkiye dünya üzerinde mühim bir mevkidedir” diyen Faik Sabri, ilk sayfalarda uzun uzun Türkiye'nin paralel ve meridyen olarak enlem ve boylamlarını, mevkisini, eşkâlini, vaziyetini, hudutlarını, mesahasını (yüzölçümü) karşılaştırmalı ve görsel verilerle verir. Kitabın ilk sayfalarından itibaren Türkiye'nin (Osmanlı'nın değil!), bir zamanlar dünyanın en büyük imparatorluklarından olduğu, 1812 öncesi, 1812, 1830, 1878, 1878 Berlin Anlaşmasıyla ve 1855-1912 yıllarına düşen temsili haritalarla gösterilmektedir. Kitabın ilk resmi ise *Ararat Dağı'nın Fotoğrafı*'dır. Henüz Hatay'ın Türkiye sınırları içinde olmadığı, yer adlarının değişmediği⁷, Tunceli, Ağrı illerinin henüz var olmadığı, İzmir'in, İstanbul'dan sonra ikinci büyük ilimiz olarak anıldığı, Urfa'nın lakaplanmadığı, Gaziyıntap ilinin yanında Cebeli Bereket adlı, Gümüşane'nin yanında Şebinkarahisar adlı bir ilin olduğu son derece nostaljik haritalarının yanı sıra; bu kitabın en önemli özelliği Türkiye'nin iktisadi ve coğrafi olarak tam ve çok ayrıntılı bir indeksinin çıkarılmış olmasıdır. Bu tanımlar, örneğin Türkiye'de taşımacılıkta kullanılan araba, otobüs, kamyon, bisiklet, motosiklet, eşek, at ve deve, manda ve öküz sayısından tutun, demiryollarımızın tam km miktarı ve güzergahlarına, çeşitli bölgelerin yerel giysilerinden, yaban hayatı ve akarsularımızın

⁵ 1929: Faik Sabri, Devlet Matbaası, İstanbul. (Lise Kitapları III. Sınıf)

⁶ İncelenen kitaplardan burada yapılan alıntılarda gördüğünüz yazın ve yazım hataları aynen korundu. Kimi zaman döneminin dil özelliklerini yansıtan ancak çoğunlukla bozuk bir yazım dili taşıyan bu kitapların bu hataları da, bu çalışmada müfredatın etkisi ve içeriğini anlamak için bir veri olarak kullanıldı.

⁷ Türkiye'de yer adlarının değişmeleriyle ilgili olarak bkz. Tunçel, H., 2000: 23-34.

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları özelliklerine kadar en ince ayrıntıları kapsar.

Faik Sabri'nin coğrafyası "beşeriyet" tanımlarını temel almaktadır: "*Türkiye'de Yerleşim, Giyim ve Geçim yolları*" başlıklı bölümde, beşeriyetin iktisadi bir kaynak olmaksızın tanımları başarıyla yapılmıştır. Kim nerede ne giyer, nasıl yaşar, nerelerde oturur, ne eker? vb. ayrıntılar; Anadolu'nun tüm beşeri özellikleri; örneğin göçebe halkları tek tek sayılmış, Yürük, Türkmen ve Kürtlerin aşiret yapıları, oba, kom, mezra gibi yerleşimlerin adları verilmiş ve hatta Kürt aşiretlerinin belli başlılarının adları ve alt kolları ayrıntılandırılmıştır.

Bu kitap, Lacoste'un **Harita Coğrafyacılığı** adını verdiği (Lacoste, 1998: 36) şekilde, Türkiye'nin haritasını sabitleyerek, vatanın tasavvurunu yapmaktadır. Genç Cumhuriyet'in iktisadi ve coğrafi bir dökümünü verirken, "*Türkiye'nin Ahalisi ve Hükümeti*" başlığıyla, bu yeni devletin hudutlarını da çizer: "*Türkiye bugün yalnız Türklerin yerleşmiş olduğu araziden mürekkeptir. Türk olmıyanlar, Türklüğe yabancı olanlar vatan haricinde kalmış veya çıkarılmış, bu suretle milli birlik temin edilmiştir*" (1929: 177) cümleleriyle başlayan "*Türkiye ve Türkler*" maddesi Türkiye'deki azınlıkları tek tek sayar ve 1929'daki mübadeleyle gelenlerin hangi bölgelerden geldiklerinin ve Anadolu'da nerelere yerleştirildiğinin dökümü verir. Ardından da *Tarihte Türkiye* anlatısına geçilir. 18 sayfa boyunca çokça resimli ve haritalı olarak verilen temel bilgi "*Anadolu'nun tarihin ilk zamanlarından beri Türklerle meskun olduğu*"dur. Anadolu'da *Orta Asya'dan inen Türklerden* ve Anadolu'daki Hititler'den sonra bazı '*hükümetler*' (s:180) sayılır: Frikyalılar, Lidyalılar, Asuriler, İraniler gibi. Romalılar, Araplar sırasıyla kısaca anlatılır ve Türklerin Anadolu'yu 'tekrar' *istilasına* yer verilir. Selçuk Türkleri (Konya civarındaki Rum Selçukluları hariç) övülür ve anlatı bir kaç cümleyle hemen 1453'e atlar ve bir kaç satırla Osmanlı'nın genişliği ama hemen de harp nedeniyle Anadolu'ya kadar küçülmesi gösterilir (bu kez Türklerin değil!). Bundan sonraki 18 sayfa ise tamamen 1918'i takiben yeni Cumhuriyet'in kuruluşunun savaşı ve iktisadi serüvenidir. Lozan ve sınırlarımız da burada iyice anlatılır: Hangi demiryolu nereden geçerek, hangi nehir hangi güzergahla sınır çizmektedir, hangi ilçemiz içeride bizim vatanımıza dahildir vb. iyice belletilir.

Faik Sabri'nin coğrafyası, yeni kurulan bir devletin kendi sınırlarını belirlemekle ve içerisinin örgütlenmesiyle meşguldür ve yeni Türkiye neredeyse tamamen yeni devletin yurttaşlık coğrafyasını yeniden tanımlamaktadır. Bu arada bir

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları tür vatandaşlık görevini tevdi de etmektedir: *Nüfusun artırılması görevi, 'İktisadiyatımızın matlup derecede yükseltilmesi için daha yapılacak birçok ıslahatın olduğu (s: 417) (demiryolları, limanlar inşaaı, bankalar açılması vb. işlere hükümetin ciddi bir gayret ve himmetle ve muayyen bir program dahilinde girişmesi' (s: 418) vb .*

B- 1935-1950: İNTİKAL- HAFIZANIN OLUŞTURULMASI

Abdülkadir Sadi'nin ortaokul üçüncü sınıf için yazdığı *Yeni Orta Coğrafya* adlı kitap⁸, 1932'de Kültür Bakanlığı'nın onayıyla ders kitabı olmuş. Kitap, 1929 kitabından çok farklı olarak, iki sayfalık "sınırlar ve genel yüzölçümü bilgisi"yle başlar. Sınırlar çok dikkatle coğrafi olarak ve km. ile verilmektedir. "Türkiye, Anadolu ve Paşaeli bölgelerinden müteşekkildir" denilerek, Anadolu'yu da üç parçaya (Doğu, Batı ve Orta Anadolu) ayırmaktadır. Hatay henüz bu vatan içinde yoktur. 12 Adaların İtalya'nın elinde olduğundan bahisle "Bu yanda İtalya ile de sınırlarımız birbirine yakın demektir" (s:4) yollu bir övünme sezilir.

Kitabın Birinci konusu: *Türkiye'nin Bugünkü Sınırları Atatürk'ün Kılıncile Çizilmiştir* başlığını taşıyor. Ardından 1918 ile başlayan bir milli mücadele anlatılıyor. Sevr çok önemli: "Cihanı kaplayacak kadar büyük devletler kuran Türklerin artık yeryüzünde siyasal bir varlıkları kalmıyordu." (s: 7) ibaresiyle başlatılan vatan kurma öykülemesi, yine kazanılan zaferler ve yapılan antlaşmalarla ancak bu kez kısaca ve salt tarihçelenerek veriliyor. Ardından hemen *Arazi Bölümü*'ne geçiliyor. Burada Türkiye'nin mevki, mevkiice değeri ve ayrılmış olduğu büyük bölgeler jeopolitik kıymetlendirmeye anlatılıyor: "Eski kıta haritalarını bir arada gösteren bir haritaya bakıldığında Türkiye'nin yeryüzünde tuttuğu mevkiin parlaklığı hemen göze çarpar... Bu gün de uzak yakın birçok milletlerin gözü Türkiye topraklarındadır" (s:9).

154 sayfadan oluşmuş bu kitabın genel özelliği, Faik Sabri'nin kitabına oranla son derece kısıtlı bir Türkiye coğrafyası tanımı yapması, detayların giderek kaybolmasıdır. Bir tür Türkiye iktisadi vatani, coğrafi olarak övülerek yaratılıyor: örn: "İyi karayolları medeniyet demektir" veya "Kayseride yepyeni kurulup çalışmaya başlayan, Nazillide kurulmakta olan modern dokuma fabrikalarımız yerli

⁸ Sadi, Abdülkadir Maraşlı kazancı oğlu, *Yeni Orta Coğrafya, Ortaokulların III üncü sınıflarına mahsustur, İkinci basılış, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1935-36.*

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders

Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları

pamuklarımız çoğunu işleyecek güçtedir (s:124)” gibi, ya da “*Türkiye'nin morfini çok olduğundan afyonları pek makbuldur, hasılat miktarı 112 ton kadardır*” (s:125) gibi. Bu anlatılarda Türkler, Türkiye'nin bir vatandaşı değil, yurttaşdır: Bu kitapta *Nüfus* bahsi, “*Türk Irkı ve Türk Dili*” ile başlamaktadır. Türk milletinin kuruluşu, bu kitapta kültür ve dil birliğine bağlanmakta, böylece, Türklük, milletin yerini ilk kez almaktadır: “*Türk milleti tarihte daima göze çarpan bir birlik göstermiştir. Türk milleti daima tarihe hakim olan uzvî sıfatlarıyla, Müsterek dilleriyle, kültürleriyle, bugünkü millet tarifine en uygun büyük bir cemiyettir*” (s:53). “*Türk milleti tarihte daima göze çarpan bir birlik göstermiştir*” denilip, Türk tanımları iktisaden verilir: (*Türkiye'nin bölgelere göre değişken iklimi...*) “*Türkün zaten sağlam olan yapılışını bir kat daha kuvvetlendirmiştir. Bundan dolayı Türk, dünyanın en sıcak ve en soğuk iklimli yerlerinde zorluk çekmeden yaşar. Her türlü iklim değişikliklerine kolaylıkla dayanabilir*” (s: 40). Öte yandan, tarihsel Türk coğrafyasının temelini de ilk olarak bu kitapta görüyoruz: “*Tarihten evvelki zamanlardan itibaren Orta Asya'dan Ege Denizine kadar olan yerleri kaplamış bulunan Türk milleti için Anadolu ve hatta Balkan yarımadası bir ana yurttu*”(s: 53).

1932den 1936'ya kadar da okutulmuş bu kitabın bize gösterdiği, Türklerin vatanının Gilroy'un deyişiyle “Kamplaştırılmış bir ulusal kültürün” (2000:328) yaşam alanı olarak tahayyül edilmesidir. Kitabın çalışma sorularından bazıları: “*Asya'daki ve Avrupa'daki çemberlerimizin nerede başlayıp nerede bittiğini ve bu çenberler üstündeki belli başlı yerler?*”; “*Çenberlerimizin memleketin yabancılarla alışverişine ve müdafasına elverişli olup olmadığı?*” (s: 5); *Türkiye'nin arazilerinin ne gibi ekonomik safhalara elverişli olduğu?*” (s:15) gibi sorulardır. Sadi'nin coğrafya kitabı **İnsansız Coğrafya**dır. İnsanlar 1929 kitabından çok farklı olarak iktisadi ve tarihi bir malzemeye indirgenmiş, yeni moda deyişle “kaynaklardan birisi olarak, insan kaynağı” algısının ilk belirtileri bu kitapla ortaya çıkmıştır.

JEOPOLİTİK COĞRAFYA, MÜFREDATA ETKİLİ OLUYOR:

Bu dönemlere ait iki “Askeri coğrafya kitabı”nı burada farklı vatan algılarına örnek olarak vermek istiyorum: 1934 basımı *Türkiye Askeri Coğrafyası: Sevkulceyş, tabiye ve harp tarihi bakımından tetkiki* adlı kitap, İ. Hakkı tarafından yazılıp (İhtiyat zabıt mektebi harp tarihi ve askeri coğrafya muallimi imiş), Necmistikbal

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders

Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları

Matbaası'nda basılmış (İstanbul) ve elimizdeki nüsha ikinci basımı imiş⁹. Diğeri de 1948 yılında Kur. Bnb. Yahya Okçu tarafından yazılıp, Ankara'da Yedek Subay Okulu basımevi tarafından basılan *Askeri Coğrafya Notları*¹⁰. Her iki kitap ta, vatanın savunma ve saldırı stratejileri üzerinden ayrıştırılarak, bir coğrafyanın nasıl askeri bir alan olarak görülebileceğinin en güzel iki örneğidir: İ. Hakkı'nın kitabında “Özyurdun müdafaası”ndan, Y. Okçu ise “Askeri coğrafyanın bize coğrafi amilleri kuvvet gibi kullanmak yetkisini verdiğinden” söz etmektedir. İ. Hakkı “Türkiye arazisi”ni “Trakya, Enes-Dikili sahil- Dikili-Mandalye körfezi, Mandalye sahil, Silifke sahil, Silifke-İskenderon, Karadeniz sahil, Kafkas, İran, Irak ve Suriye adlarıyla on cepheye” ayırmıştır. Cephe'yi İ. Hakkı şöyle tarif ediyor: “Huduttan veya sahilden içeriye doğru uzayan araziye denmiştir. Mesela Trakya cephesi, Bulgar ve Yunan hudutlarından İstanbul'a kadar olan arazidir. Bu tabir büyük harpta, her memlekette kullanılmıştır” (1934: 11,12). Y. Okçu ise, bölgeleri 1948'de öngörüldüğü üzere Doğu Trakya ve Boğazlar, Ege, Akdeniz, Karadeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu ve Güneybatı Anadolu ve İç Anadolu olmak üzere 7 bölgeye ayırır. Her iki yazar da “Coğrafi Amil (Arıza)” adıyla yeryüzü şekillerini sayarak (Edremit körfezi, Aras ırmağı, Çoruh nehri vb., tüm kıyı, nehir, dağ geçitleri, boğazlar vb.), buraların istila ve savunma için birer arıza yaratacağına dikkat çekerler. İronik bir biçimde, günümüzde genellikle çevre ve veya turizm konuları içinde geçen yerlerin tümü, 1934, 1948 baskılı bu kitaplarda birer savaş alanı birer zafiyet alanı olarak tanımlanmaktadır. Y. Okçu'nun kitabı, İ. Hakkı'ninkinden farklı olarak, sadece hudutlar ve “coğrafi amillerin” değil; aynı zamanda “İktisadi bünye”nin ve “İç bütünlüğünün” de ülkenin askeri coğrafyasına dâhil olduğunu bildirerek, aslında Ordu'nun (TSK) daha önceleri sorumlu olduğu dış düşmana karşı kuvvet oluşturma sorumluluğunu, “iç bünyedeki meselelere” de (soy, nüfus, din, ideoloji, tarih, anane, milli karakter ve ahlak ile tinsel güçler) yönlendirmenin adımlarını atmıştır.

Her iki kitap ta coğrafyanın jeopolitiğe dönüşmesinin ilk işaretleridir. Ek olarak, Y. Okçu'nun kitabı, bu jeopolitiğin dikkatlerimizi iç düşmana doğru çektiğini de göstermektedir.

⁹ İ.Hakkı, Türkiye Askeri Coğrafyası: Sevkulceyş, tabiye ve harp tarihi bakımından tetkik, Necmistikbal Matbaası, İstanbul.1934.

¹⁰ Yahya Okçu, *Askeri Coğrafya Notları*, Yedek Subay Okulu Basımevi, Ankara, 1948.

C- 1950-1970: VEHİM-‘TÜRK İNSANI’ TAHAYYÜLÜ

1940 ile 1960 yıllar arasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin coğrafya serüvenine kısaca bir göz attığımızda; 1950'leri takiben, 'sathı müdafaanın' yerini 'hattı müdafaa' anlayışının aldığını görürüz (bkz. Özgen, 2003; Özgen, 2004; Özgen, 2005).

Bu dönemde ders kitabı olarak, Darkot¹¹, Erinç¹², Güçer¹³, Devrimci ve Utku, Teziş¹⁴, Asal ve Günden, Sanır¹⁵ ile, Erinç ve Üngör¹⁶ tarafından yazılan altı kitap okutulmuştur. Bu kitapların (Besim Darkot'un kiler hariç) tamamı, Genel Coğrafya ya da Ülkeler Coğrafyası, Atlaslı Coğrafya adıyla devletler coğrafyasını anlatmaktadır. Bu kitapların daha uzun yıllar orta ve liselerde okutulduğu dikkate alınacak olursa ne kadar geniş bir öğrenci grubunun bu öğretilen etkilendiği ortaya çıkacaktır. Kitapların dili kuru, sıkıcı ve ezber bilgiler çoğunluktadır. Öğrencilerden sayısız yüzdeler, üretim hacimleri ve karşılaştırmaları vb. nin öğrenilmesi beklenmektedir. Dil savruk ve hatalıdır: Bazı yer adları söylendiği gibi yazılmış (*Kaliforniya, Kolumbiye* vb.), bazı deyimler de Türkçesizleştirilmiştir ("*Payıplayn dedikleri hatlar...*" vb.)

Bu anlatılarda bilgiler Türkiye'den Dünya'ya atlamakta, ülkeler iktisadi yapılarıyla ve Türkiye'ye iktisaden uzaklık ve yakınlıklarıyla (bkz. Devrimci vd. "*Dünya için önemli olmasalar da komşulukları nedeniyle incelemeye alınan ülkeler*"i sıralar) bir iktisadi yapıyı, aslında "**Devlet'in Coğrafyası**"nı tanımlanmaktadır. "*Yurdumuz-Türkiye*" coğrafi şekilleriyle tanımlanarak hemen Dünya ülkelerine geçilmekte, bunların iktisadi zenginlikleri vb. ele alınmakta, bazıları da birkaç cümleyle siyaseten tanıtılmaktadır. Kısaca söz edilen siyasi coğrafya tanımlarının son derece baştan savma olduğu, dahası açık ayrımcılıklar içerdiği söylenebilir: Örneğin 1948 basımı ve 1960'lara kadar da okutulmuş olan Güçer'in kitabında "*1933'ten beri Alman devleti tek parti nasyonal sosyalist parti tarafından idare olunur*" diyor ve

¹¹ Darkot, Besim, *Türkiye Coğrafyası*, ME Basımevi, İstanbul, TY. (1942'de önerilmiştir. 1950ye kadar okutulmuş olduğu tahmin ediliyor).

¹² Erinç, Sırrı, *Genel Coğrafya Bilgileri, Lise Kitapları*, Birinci sınıf, ME Basımevi, İstanbul, 1946.

¹³ Güçer, Behçet, *Devletler Coğrafyası*, ME Basımevi, İstanbul, TY (1948'de önerilmiş ve 1960'lara kadar da okutulmuş)

¹⁴ Devrimci, Aziz ve Utku, Memduh; Teziş, Ekrem, *Ülkeler Coğrafyası*, D.K.Ders Kitapları Türk Ltd. İstanbul, 1951.

¹⁵ Asal, Tarık ve Günden, Hayri; Sanır, Ferruh, *Orta okullar İçin Coğrafya*, Ders Kitapları Türk Ltd. İstanbul, TY (1960lı yıllar olduğu sanılıyor) .

¹⁶ Erinç, Sırrı ve Üngör, Sami, *Coğrafya Orta I*, Güven Yayınevi, İstanbul, 1971.

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders

Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları

faşizmden tek söz yok! Sırrı Erinç'in yazdığı ve daha çok beşeri bilgileri içeren her iki kitabında, "Diller" kısmında ilk sırayı Türk dilleri alıyor ve "Konuşanların sayısı 50 milyon kadardır" deniyor. İkinci sırayı İngilizce almış, "Dinler" bahsinde de ilk sırada İslam dini var.

Devrimci vd. nin kitabında ise Rusya için şöyle bir ibare var: "Rusya, Almanya gibi ham madde bulmakta sıkını çeken bir devlet değildir. Buna rağmen Demokrat âlemlerle geçinememiş olması düşündürücüdür. Rusya'nın belli bir siyaseti de yoktur. Takip ettiği siyasete komunizm emperyalizmi demek en doğru bir sözdür. Bu gayeye erişmek için her türlü vasıtaya başvurmak komunizmin birinci silahıdır. Komunizm daima ekonomileri harap olmuş, zayıflamış memleketlerde yayılmak istidadını göstermiştir." (s: 2).

1950'lerin ırkçı ikliminin tarih kitaplarında nasıl bir yükselişe geçtiğini görmemek olanaksızdır. Bu dönemin tarih kitaplarından Dış ve Düşman tanımı yeniden şekillenmiştir. Örneğin, Ekmel için (1948) Rum ve Ermeniler iç düşman olma halinden dış düşmanlığa terfi etmiş; Şah İsmail'e biat eden ve 'Şiiliğe kaymış olan' Türklerin Dersim dağlarında Kürtleştiği anlatılmış: "Dört yüzyıldan fazla bir zaman Dersim dağlarına çekilmiş on binlerce öztürk, kürt sayıldı. Oralarda yabanileşen ve hükümet nedir bilmeyen bu talihsiz vatandaşlar devleti uzun bir müddet uğraştırdılar" (s:13) denilerek yeni iç düşmanların tarifi yapılmıştır. Anadolu "ikinci Anavatanımız" olarak tariflenmiş (s: 4) ve bu kitaplarda tarih artık, **vehmedilen bir coğrafyanın tarihi** haline gelmiştir.

Benzer bir etkiyi bu dönemin coğrafya kitaplarında izlersek, örneğin, Asal, Günden ve Sağır'ın Ortaokullar için yazdıkları Coğrafya I Kitabında (1950'ler) , Türklerin "beyaz ırktan gelme (s:103), dünyanın en eski uygarlıklarını yaratmış olan, dünyada ilk önce cilalı taşlardan alet kullanan, ziraat yapan, hayvan besleyen, madenleri işleyenler olduğu, Türklerin Orta Asya'dan dünyanın dört bir yanına yaptıkları akınlarda geçtikleri ve vardıkları ülkelerde ilkel bir halde yaşayan insanlara bildiklerini öğretmiş oldukları..."(s:103) anlatılır. "Bugün yeryüzünde yaşayan Türklerin sayısı 70 milyon kadardır" (s:103) denilerek, vatan artık genişmiş bir muğlâklığı kapsamakta, vatanın tarih içindeki izleri Orta Asya'dan tüm dünyaya kadar genişleyen bir ırksal haritaya kadar yükseltilmektedir. Türkiye'nin coğrafi bölge tanımı Afganistan'ı da içerecek şekilde genişletilmiş ve yeni bir bölge tanımı yapılmıştır: Bu yeni bölge, Kafkasya (Rusya ya da SSCB değil!), Afganistan,

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları
Belüçistan, Suriye, Filistin, Doğu Ürdün, Sina yarımadası, Arabistan, İran ve Irak'ı kapsamaktadır (s: 111).

Coğrafya artık devletlerin kaynakları ve Dünya ekonomisi ve siyaseti içindeki yerleri açısından ele alınmakta, buna göre sıralanmaktadır. Oysa toplumlar, mekanları sabit, yani bir kez milli coğrafyaları çizilmiş; hız oku belirli yönde ama hızlarının farklılığından dolayı göreliliğe hak kazanmış sosyal yapılar değildir. 1950 ile 1960'lı yılların coğrafyasında, devletlerin mekan üzerine sabitlendiklerini, sonra zamanlarının belirlenmiş olduklarını görürüz. Boyarin, örneğin çeşitli sömürge devletlerinin önce mekansal olarak sabitlendiklerini, sonra zamanlarının belirlendiklerini göstermektedir (1994: 16).

Bu dönemin coğrafyası örneğin Devrimci vd. nin kitabında “*Yağmur bölgeleri, nüfus ve uygarlık*” üzerinden tanımlanmakta, Güçer'in kitabında (1948) devletler tanıtılırken, neden olduğu açıklanmaksızın bazılarının siyasi tarihlerinden bazı kesitler kısaca verilmektedir: Örneğin Bulgaristan'ın Osmanlı'dan nasıl ayrıldığı anlatılıp; Yunanistan, Suriye ve Lübnan, İran, SSCB (Sovyet rejiminden tek satır söz edilmeden) Britanya anlatılıp; Hindistan'ın tarihçesine dair hiç bir ibare yokken; Irak bahsinde detaylarıyla Bağdat'ın Osmanlıya girişi ve çıkışı verilmekte; Avustralya ve Kanada'nın sömürge hikayeleri anlatılmakta; Amerika Birleşik Devletleri'ne ise çok geniş yer verilmektedir: “*Bugün Amerikan anayasası dünyanın en eskisidir*” ibaresiyle başlayan siyasi tarih bilgisi (s:173), “*Yerlilerin sayıca zaten az olduğu ve halkın içinde erimiş olduklarını*” bildirerek, ABD rejimi, politikaları ve siyasi haritasıyla 23 sayfa devam etmektedir.

1947'de Fındıkoğlu'nun yazdığı “*Coğrafya ve Sosyoloji*” makalesi, dünyanın artık coğrafyayı jeopolitik olarak algılamakta olduğuna dair önemli bir uyarı sunar. Fındıkoğlu Fransızlar için vatani yaratanın aidiyet olgusu olduğunu, ama Alman jeopolitikacılarının “Fertlerin hatta cemaatlerin his ve iradelerine imkan görmediklerini, Almanların vatani yaratan unsurlar olarak tahayyüle verdiği önemin tehlikesini” (s: 1,-2, 11-14) vurgular. “Jeopolitik denen siyasi coğrafya hakikatte coğrafyadan değil, adeta unsurları bir nevi coğrafi metafizikten, siyaset felsefesinden ibarettir” der (Fındıkoğlu, 1947: 11) ve böyle zihni haritaların yaratılmasındaki olası gelecek tehlikelerine dikkat çeker.

Gerçekten de, bu dönemlerde, Gilroy'un ifadesiyle “*milliyetçi bir tarihin*

Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları

geçmişinin restorasyonu” (2000: 333) adını verdiği tehlikenin ilk belirtilerine şahit oluyoruz: “Faşizmin gelişimini, terör ve acı çekmenin uzun bir tarihi ve bunlara verilmiş yanıtlar arasında, bağdaşmış ve bunlara kalkan olmuş bir ütopyaya bağlı olarak nasıl belirdiğine bakarak izlemeliyiz” (Gilroy, 2000:333). Bu tarih, David ve Jonathan Boyarin’e göre bir tür diasporik kimliği yaratırken, dışarıladıklarını veya kimlik sınırlarını temele almaz (Boyarin ve Boyarin, 2003). Onun yerine, “Zıtlıkları gerektiren ve alternatifleri dışarıda bırakan bir dizi, tanımlı, hayati etnosentrik elementlerden ziyade, paylaşılmış bir geçmiş ve paylaşılmakta olan şimdiki kültürel formların münacatına dayalıdır” (Gilroy, 1992). Tıpkı, tarih ve coğrafya kitaplarında yapılmış olan; vatanın sınırlarının materyal olarak yok olması, geçmişte paylaşılmış addedilen ve şimdi kültürel olarak bağlı bulunduğu düşünülen bir coğrafi havzanın yaratılmış olması gibi. Boyarin’ler ve Gilroy bu örnekleri Yahudi mili kimliğinin icadı ve Siyah Atlantik kimliğinin oluşmasını açıklamak için kullanmışlardır. Copeaux’un ‘*kurucu deixis*’ olarak tariflediği de tam budur: “*Güncel deixis*’in sürekli yinelediği ve meşruluğunun önemli bölümünü üzerine oturttuğu öncül anlatımlar” (2000: 38), yani *kurucu deixis*, coğrafyamızın bir geçiş üzerine şekillendiği bir sabit tarih unsuru haline gelmiştir. Türklük ezel ve ebed, anavatan ise bir havza, muğlâk bir Türklük bölgesi olmuştur. Çevremizdekiler düşman ve belirsiz siyasetleri olan devletler, müttefiklerimiz Britanya, Amerika Birleşik Devletleri, hem de bunlar önemli ekonomik ve siyasi güçleri olan ve sömürgelere sahip devletlerdir. Henüz Türk coğrafyasının içine, İslamiyet pek fazla dalmamış, coğrafi havzamız şimdilik daha çok Türklük üzerine uzanmıştır!

1956’da yazılmış, ancak Devlet Kitapları tarafından Mümtaz Turhan’ın önsözünü 1969 yılında basılmış olan Remzi Oğuz Arık’ın “*Coğrafyadan Vatana*” adlı kitabı, bu kısımda çok önemlidir¹⁷: Bu kitap, bir hars yaratmanın, bir vatan üzerinde bir millet yaratmanın kitabı olarak okunabilir. Ana iddiası “*Türk ulusçuluğunun, Anadolu’da oluşan din, dil, soy ve kültür birliğine dayanması gerektiği*” düşüncesidir. Misak-i Milli’nin içinde ‘*Ne mutlu Türküm diyene*’ sloganını temellendirmeye yönelik bu ırkçı milliyetçilik, örneğin Mardin’in Türk soyu ile ayakta durduğunu (s:183), “Mardin’in mertlerin ini demek olduğunu” (s:185) ve Cizre’nin Türkmen olduğunu anlatır (1969: 181).

“*Alpaslanla birlikte Malazgird’i görenler ne oldu? Kanuni devrinde*

¹⁷ Arık, Remzi Oğuz, *Coğrafyadan Vatana*, Devlet Kitapları, 1969.

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları
yaşayanlardan kim kaldı? Üçüncü Selim devrinde yaşayanlardan hangisi bugüne kadar geldi? Hepsi şimdi toprak altındadır. Fakat Türk milleti yaşıyor!” (1968: 138).
“*Milliyetçiyim diyen kız ve delikanlı! Vatan hakikatini elinde tut, ayağınla gözlerinle tanı! Gez, haydi gez! Güzelliklerimizin fethi için; yekpare bir millet kültürü yaratmak için!*” (1969: 170).

Arık'ın dışarladıkları köylülük, *fettan ve ecnebi kadınlık, paragöz Hıristiyanlar, sokak satıcıları, Şark kozmopoliti, alacalı cemiyetler dediği eşitliğini ve benzerliğini yitirmiş cemiyetler, yaşlılık, alaturkalık, sosyalizm, dostluk zaafı, yobaz dindarlık, hastalık vb. iken, olumladıkları öz Türkçülük, Anadolu anası, medeniyetin felsefesi dediği milliyetçilik, sağlıklı beden, evrensel insanlık ideali, gençlik ve çocuk, Köroğlu emsali erkeğine, sevdiğine, ana ve kadın olmak için kaçan Anadolu Diana'sı, ebedilik ve devamlılık vb.* dir. Arık'ın kitabı, bir vatani bedenlemekte, milleti soy üzerinden yaratmaktadır. Tam da Gilroy'un belirttiği biçimde muğlak bir geçmişin şimdiki paylaşılan kültürünü yücelten bu ifade, Türkiye coğrafyasına bindirilmiş *Eugenic* ideolojinin ilk ve en belirgin ifadesidir

D- 1970-1980: DAĞINIKLIKLAR

Bu döneme damgasını vuran kitap, Besim Darkot'un Lise III'Ler için yazdığı hem 1949'da hem de 1971'de basılmış olan kitabıdır¹⁸. Bu kitabın iki basım arasındaki farklar gerçekten ilginçtir: Darkot'un 1971 basımı kitabı birkaç nokta hariç, 1949 basımının aynısıdır. 1971 basımı daha az sayfalıdır. Bunu nedeni 1949 basımlı kitapta yer alan pek çok harita ve fotoğrafın kaldırılmış olması ve böylece görsel malzemesinin 1971 basımlı kitapta azalmış olmasıdır. Bunun dışında, 1971 basımında istatistikler ve ölçümler yenilenmiştir. Bu basımlar arasındaki en önemli farklardan birisi 1949'da “*Türkiye'nin Nüfusu: Türk Ulusu*” altbaşlığının 1971'deki basımda “*Türkiye'nin Nüfusu*” olarak kısaltılmış olmasıdır. Bunun yanı sıra, 1971 basımında ilk kez ‘*Nüfusumuzun pek hızlı bir çoğalma gösterdiği*’ni söyleyerek, yakınmasıdır (1971: 67), Oysa aynı bahisten 1949'ta övünçle söz edilmektedir: “*Nüfusumuzdaki bu çoğalma pek önemlidir*” (1949: 77). Her iki basımda da “*Türkiye nüfusunun ulusal birliği*” başlığında, nüfusun yarı yarıya kadın ve erkeklerden

¹⁸ Darkot, Besim, *Türkiye Coğrafyası, Lise III*, Kanaat Yay., İstanbul, 1971, 18. Basım.

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları
oluştugu söylenilerek, “Türkiye toprakları üzerinde yaşayan fertlerin en büyük kısmının kendi varlıklarını yurdun varlığına bağlamış olanlar (s:68) tarafından meydana getirildiği” söylenilmiş (dipnotta nüfusun % 98’den fazlasının Müslüman olduğu, 1949 basımında 226 bin, 1971 basımında 200 bin Hıristiyanın mevcut olduğu, 1949’a göre 80 bin, 1971’e göre de 45 bin Yahudi bulunduğu) ve birbirinden farklı insan gruplarına örnek olarak da geçimlere göre ayrılıklar bulunduğu bildirilmiştir. Bu cümleleri takiben, nüfusun farklılıkları olarak da “hayvancılık yaparak geçinenler ve çiftçilik-tarım yapanların bölgelere göre ağırlıkları” verilmiştir. Türk nüfusunun Darkot’a göre farklılıkları geçim kaynaklarının farklılığından ibarettir.

Darkot’un iki ayrı basımlı kitabında bana göre en dikkat çeken farklılık, Tunceli’ye dairdir. Bir tek bu ilimiz diğerlerinden farklı bir siyasi anlatıma konu olmakta, bu yolla da Darkot’un kitabı bir iç düşman olarak Kürtler’i yeniden hatırlatmaktadır.

1949:

“Eskiden Dersim denilen bu yöre, **devlet tanımayan, hükümetin kuvvetini duymamış**, yamaçlar üzerinde varılması güç **küçük** köylerde yaşayan, **kısmen de eşkıyalıkla geçinen dağlı** halkın yerleşme alanı idi. Cumhuriyet devri, **Tunceline** güzel yollar, okullar ile, medeniliğin bütün iyiliklerini getirmiş, burası **zaman içinde** yurdumuzun diğer yörelerinden farksız bir hale gelmiştir” (1949: 147) ibaresi, yerine

1971 baskısında:

“Eskiden bu yöre, yamaçlar üzerinde varılması güç köylerde yaşayan dağlı halkın yerleşme alanı idi. Cumhuriyet devri, **Tunceli’ne** güzel yollar, okullar ile, medeniliğin bütün iyiliklerini getirmiş, burası **az zaman** içinde yurdumuzun diğer yörelerinden farksız bir hale gelmiştir”(1971: 131)’e bırakmıştır.

1940’lar ile 1980 arasındaki coğrafya kitaplarında “Biz” ifadesi üzerinden konuşulmakta ve bu biz’in “Türkiye”, “Yurdumuz” ve “Memleketimiz” olduğu anlaşılmaktadır. Oysa 1929 basımlı Faik Sabri’nin kitabında, “Biz”den değil, Türkiye’den söz edilmekte, memleketimiz ifadesine son derece az (8-10 yerde) yer verilmektedir. “Türkiye... bir memlekettir, ‘memleketin...” gibi ifadeler yer alsa da, burada esas kelime “Türkiye”dir.

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları
F- 1980 CUNTASI VE İNŞAATIN DUVARLARI

Bu kısımda, 80 Askeri Darbesi'nin orta eğitim sürecinde nasıl bir etkisi olduğuna bakmaya çalışacağım. 80 Cuntası, bir yandan ders kitapların içeriklerini ve adlarını hızla değiştirirken, hangi öğeleri koruyor, hangi öğelere yol veriyordu? Bu süreçte, Kenan Evren'in yolgöstericiliğinin, Cuntanın iktidarının etkileri nasıl biçimlenmektedir?

Kenan Evren'in söylevlerini iki kitaptan çözümledim: İlki, 1982'de basılan Söylev ve Demeçleri'nden (12 Eylül 1981-12 Eylül 1982) ve ikincisi de 1984'de basılmış olan, arasındaki Söylev ve Demeçleri'nden, (9 Kasım 1983- 9 Kasım 1984)

Bu analizin sonuçları hakkında uzun konuşmanın yararı yok. Spurr, *retorik modlar* olarak nitelediği bazı ideolojik kodlar verir: Bunlar: hiçleştirme, ötekileştirme, şeyleştirme, idealleştirme, doğallaştırma, kategorize etme, önemsizleştirme ve direnmedir (rezistans) (Spurr, 1993). Bu ideolojik kodlamaların¹⁹ Evren'in konuşmalarında nasıl yansıdıklarına bakarak, bir kaç çıktı vermek istiyorum: Bu söylev ve demeçlerin yönü genellikle "Tehdit ve bu tehditlerin tedbirlerinin anlatılmasına" ilişkindir. Tehditler

1) Bir dış güce karşıdır: "...terör gruplarının ülkelerinde barınmalarına imkan sağlayan, adeta bunlara yasal bir kişilik tanıyan ve hatta terör eylemlerinin kendi ülkelerine sıçraması endişesi içinde kan cezbesine tutulmuş bu canavarları okşayan tüm ülkeler.." (ASALA'nın Esenboğa baskınından sonraki demeci, 1982: 300)-**ötekileştirme;**

2) Bir dış gücün içeride beslediği bir terör örgütüne karşıdır: "...Hani demokrasi isteyen bir radyonun bulunduğu yerde demokrasi olsa bir şey demeyeceğim. Sevgili vatandaşlarım, bizim dilimizde bir söz vardır, 'dinimize küfreden bari müslüman olsa' **ötekileştirme; önemsizleştirme** (Afyon'da TKP'nin sesi radyosundan aktararak 1982: 310). Bir diğer örnek: "Bizden kaçan hainler, komşularımızda sığınma olanağı buluyorlar" **Hiçleştirme** (Rejim düşmanları için-Kars-Kağızman konuşması, 1984: 313). "Yalnız Ermeni parmağı yok başka parmaklar da

¹⁹ Bu metinleri yine Göregenli (2002) ve Yağcıoğlu'nun (2002) çözümleme tekniği olarak önerdiği Önsayıltı (*presupposition*), bağdaştırma (*coherence*) ve eğretileme (*metaphor*) basamaklarından geçirerek analiz ettim.

var. O başka parmakları da gayet iyi biliyoruz. **Kategorize etme...** Zaten Ermeni parmağı var bunun içinde. O vatan haini bölücü kişiler, Ermenilerle işbirliği yapabiliyorlar, bu kadar soysuzlaşmışlar bu kadar vatansızlaşmışlar” **ötekileştirme; şeyleştirme; önemsizleştirme** (Siirt konuşması, 1984: 287). Bu dış düşmanlar çeşitlenmektedir: Komşular (1982:313), Suriye, İran, Irak (1982:313), Ermenistan (1982:287) gibi.

3) Ya da bir bölgenin ve ilin hemşerilerine yönelik ihsazlardır: “Sevgili vatandaşlarım, Burası kimin ülkesi ki, biz bir bölge halkı üzerinde baskı yapmak lüzumunu duyalım? **Doğallaştırma; önemsizleştirme** Burası Türkiye toprakları değil mi? Hepimiz öz be öz Türk vatandaşı değil miyiz?” **şeyleştirme** (1981 Malatya konuşması, 1982: 49) veya “Bu bölgelerin kalkınamamasının bir sebebi de budur. Kendi haline kalmıştır Buraya görevliler gönderilememiştir. **doğallaştırma** 12 Eylül’den evvel sevgili Urfalılar. Buranın birçok kazasına kaymakam bulmadık. **Ötekileştirme** Sonra bu bölgede üniversite ve fakülte açmışız ancak öğretim görevlisi yok, böyle şey olmaz... Şimdi bu öğretim görevlisi arkadaşlarıma sesleniyorum. Her şeyi lütfen para ile ölçmesinler. O kadar kötü alışmışız ki, herhangi bir şeyin ucundan tutmak icap etse, “Şuradan tut” desek, “Kaç para vereceksin bana?” diyorlar” **şeyleştirme; kategorize etme** (1981, Urfa konuşması (1982: 67); “Yılanın başı küçükken ezilir: (Hainler, vatansızlar, kansızlar’ için (PKK’ya atfen) **şeyleştirme; önemsizleştirme; hiçleştirme** Kars-Selim konuşması, 1984: 305). “Şimdi ben bunu yakaladıktan sonra mahkemeye vereceğim ve ondan sonra da idam etmeyeceğim, ömür boyu ona bakacağım, bu vatan için kanını akıtan bu Mehmetçiklere silah çeken haini ben, senelerce besleyeceğim. Buna siz razı olur musunuz?” **direnme, doğallaştırma;** (Muş konuşması, 1984: 295), “Sözde bu operasyonu biz Irak ve İran hudutları içine girerek yapmışız. Bunu dünyaya yayıyorlar... Kesinlikle yalandır. **Hiçleştirme** Bu hareket Türkiye hudutları, sınırları içerisinde yapılmaktadır. **Doğallaştırma; hiçleştirme** Irak içerisinde bir operasyonu 1983 senesinde yaptık” **doğallaştırma** (Hakkari-Yüksekova’da konuşma, 1984: 279), “Ne acıdır ki birçok yazarlarımız o tarihlerde yazdıkları

makalelerde *Fatsa belediye başkanının halkla el ele vererek birçok işleri gerçekleştirdiğini, övgü ile bahsetmişlerdir*” **ötekileştirme; hiçleştirme, kategorize etme** (Bursa konuşması, 1982: 195) gibi pek çok iç düşman sayılmaktadır. Bunlar, yani terörist olarak addedilenler öncelikle Komünistler, Marksistler, Ermeniler ve sonra da Fatsalılardan, öğretim üyelerine, siyasi partilerden din düşmanlarına oradan cahil halka, meslek kuruluşlarına, derneklere, vakıflara, sendikalara, kadar uzanabilmektedir.

1) Demokrasinin tanımları: “*İşte buna benzer sebeplerle “Türkiye’de hala demokratik sistem yerleşmemiştir” diye, bizi devamlı tenkit etmektedirler. Demokratik sistem Türkiye’de vardır. Her milletin kendine göre demokratik sistemi vardır. İdealleştirme Dünyada bir çeşit demokrasi yoktur*” **doğallaştırma** (Muş konuşması, 1984: 295); “*Biz kendi yapımıza, ülkemize ve şartlarımıza uygun ve stratejik konumumuzu düşünerek bir anayasa yapmak zorundayız. Batı’nın anayasalarına uymak zorunda değiliz*” **idealleştirme, doğallaştırma** (Afyon konuşması, 1982: 309); “*Bize ‘Sizde niye idam var?’ Diye soruyorlar. Biz onlara soruyor muyuz ‘Sizde niye idam yok? diye’*” **hiçleştirme, direnme, önemsizleştirme** (Bursa konuşması, 1982: 203)

2) Her ile yöreye ve meslek grubuna tevdi edilen görevler: *Doğum kontrolü, eğitimi geliştirmek, kadınları çarşıftan çıkartmak, kızları okula yollamak, anayasaya ‘evet’ oyu verdirmek, biz’i desteklemek, üniversiteleri anarşi ve terör yuvası olmaktan kurtarmak* (Üniversite rektör, dekan ve hocaları için), *NATO’yu desteklemek, birlik ve beraberlik içinde bulunmak, peçe örtmemek, anız yakmamak, tarlayı paralel sürmek, anarşist ve teröristlere silahla karşı koymak ve öldürmek* (1984: 277); *gözbebeğimiz gençlerin açık gizli faaliyet gösteren örgütlere peşkeş çekilmesine göz yummamak* (Üniversitelerin mensuplarına verilen görev (1984: 276); *emniyet kuvvetlerine yardımcı olmak, nükleer enerjiyi savunmak* (Atatürk Barajı için yapılan konuşma 1984: 61), *polisi desteklemek “Ziyarı yok, geceyarısı silahlı anarşist gireceğine devletin polisi girsin. Sevgili vatandaşlarım, hem polis neden layettayın bir eve girsin? Geceyarısı niye*

girsin? Bir kanun kaçağını barındırmayan veya silah saklamayan bir eve neden girsin?” (Afyon konuşması, 1982: 312), *meralara dokunmamak ve hayvancılığı öldürmemek* (Afyon konuşması, 1982: 312), *sabır taşırmamak* “*Ama o sabır duvarı aşılnca, işte 12 Eylül meydana geldi. Binaenaleyh, bizim bu sabrımızı taşırmaları*” **doğallaştırma; hiçleştirme** (Afyon konuşması, 1982: 309); *çalışanların sosyal ve ekonomik hak ve istekleriyle, ülkenin tüm imkanlarını, milletimizin menfaatleriyle dengede tutulmasını titizlikle gözetebilmek* **ötekileştirme** (Zonguldak konuşması, 1982: 279); “*ana kucağında gelen yavruları iyi yoğurmak*” (11. Milli Eğitim Şurası konuşması, 1982: 271); *vergi yükümlülüğünü yerine getirmek* **hiçleştirme** (Türk-İŞ genel başkanını kabulü sırasında konuşması, 1982: 269); *Arazisinin hepsini ekmek ve oradan ürün sağlamak* (Cihanbeyli konuşması, 1982: 244); *nadasa bırakılan toprakları sürmeden bırakmamak* (Kulu konuşması, 1982: 243); *herkesin görevini bilmesi ve sorumluluk anlayışı içinde yapması* **hiçleştirme; doğallaştırma; direnme** (2. Türkiye İktisat Kongresi'nin yemeğinde yaptığı konuşma, 1981: 101); *çocukların mahalle mektepleri yerine okullarda mecburi din derslerine önem vermesi* (Elazığ konuşması, 1981: 55) ve *nihayet mendilini sağ cebine para cüzdanın sol cebinde bulundurmasını* **hiçleştirme** uzun uzun anlatarak *iyi alışkanlıklar edinmek ve vizelere önem vermek* hk. (Ankara Hukuk Fakültesi konuşması, 1983: 49) gibi pek çok konuşma vardır.

Bu konuşmalardan çıkan en ilginç sonuçlardan birisi, bunların sırasız bir biçimde, hepsine eşit önem verilerek, artarda yapılıyor olmasıdır. Yani vatana, millete, birliğe ve bayrağı saygı ile baş örtme meselesi; kız çocuklarını okutmak ile teröristleri telin; nükleer santralleri desteklemek ile anız yakmanın zararları aynı metin içinde artarada gelmektedir. Ama tabii farklılıklar da vardır. O farklılık ise, bu konuşmaların “görev tevdi edilen” illerle “gözdağı verilen iller”e göre ayrılmış olmasıdır.

3) Makbul ve gayri makbul iller: Evren'in önemli bir özelliği, o yerde yaptığı bir konuşmayı mutlaka söylemek istediği esas unsur için vesile haline

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları

getirmesidir. Muş, Varto, Siirt, Kars, Elazığ, Malatya, Hakkari, Van, Bitlis'te terör örgütü ve anarşistlere yardımlaşmanın yaratacağı tehlikeler konusunda; Erzurum, Muş, Bitlis, Siirt, Konya'nın ilçeleri ve Ankara Bala'da kadınların hakları, eşitlikleri ve okumanın önemi, özellikle kız çocuklarının okutulması hakkında; geri kalan yerlerde de tarım, sanayinin gelişmesi, ekonomiyi zorlayacak istek ve taleplerden kaçınılması hakkında konuşmuştur.

Bu konuşmaların içeriği, öncelikle, her durumun yeniden adlandırılmasıdır. Bu yeniden adlandırma, elbette bazı eski kavramlarla hareket edecektir: Bu konuşmalarda, 1935'lerde başlayan, ancak coğrafyada 1950'lerden itibaren yeşertilerek, 1970'lerde yükseltilen "Yeni Türk tahayyülü"nü buluyoruz. Bu yeni Türk'ün coğrafyası da, yeniden adlandırılan bir vatan'dır. Göregenli'nin tarifıyla (2002: 83–84) küçümseme ve ciddiye almama ile temellenen metaforlaştırmaların, Evren'in konuşmalarında "*Ülkeye ve bölgelere kendi ismi dışında ad takma*"ya, bir tür biyopolitics'e²⁰ dönüştüğünü görürüz: "*Paragöz akademisyenler, sorumsuz köylüler, yobaz, anarşist, komünistlerden müteşekkil bir vatandaş topluluğunun yeri*"dir Türkiye artık. Arınmanın ve bu durumdan kurtulmanın tek yolu ise, Evren'in her gittiği yerde konuşmasına başlarken kullandığı "*Sevgili vatandaşlarım, hemşerilerim*"in kapsamına girebilmekten geçer. "Arınmış bir vatan ve bunun içine girmeye hak kazanacak arınmış vatandaşlar topluluğu olma" görevi 1983–1984 müfredat değişikliklerinde uygulanmaya konulmuştur.

1983-1984 MÜFREDAT DEĞİŞİKLİKLERİ:

1983–1984 Programları, 1984-1985'te uygulanmaya başlamıştır ve Cumhuriyet Dönemi'nde yapılmış en köklü değişikliktir. Bu dönemde derslerin adları *Milli Tarih* ve *Milli Coğrafya* olarak değiştirilmiş, müfredat tamamıyla yenilenmiştir. 1987 ve 88 döneminde ise lise eğitiminde bu derslerin seçmeli ve zorunlu olarak bölümlenmesi, bazı derslerin "Üniversiteye giriş için önemli" bazılarının da "önemsiz" olarak sınıflanmasıyla sonuçlanmıştır.

²⁰ Biopolitics için Bkz. Lemke, T., 2001:190–207.

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları

1983-84 döneminde, liselerde okutulan coğrafya dersleri, 1974-75 öğretim yılı öncesinde olduğu gibi, tekrar liselerin bütün sınıflarına dağıtılmıştır. Ancak, önceden 9. sınıflarda okutulan Genel Coğrafya dersi, Coğrafya I, 10. sınıflarda okutulan Ülkeler Coğrafyası dersi, Coğrafya II ve 11. sınıflarda okutulan Türkiye Coğrafyası dersi ise, Coğrafya III olarak değiştirilmiştir. Böylece, her programda Türkiye Coğrafyası konularına yer verilir hale gelmiştir. 1983-84'deki değişimden itibaren kitapların ilk sayfalarında arka fon olarak mavi üzerine göndere çekilmiş Türk bayrağı ve üzerine İstiklal Marşı, arkasına da Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi ve Atatürk fotoğrafı konulmaktadır.

G- 1980-1990²¹: VATANIN JEOPOLİTİK BİR YER HALİNE GELMESİ

Ergintürk ve Esatoğlu'nun 1985'te basılan ve müfredata giren kitabında²², yeni bir Türkiye anlayışı çizilmektedir. Bu yeni coğrafyanın retorik temelleri, Evren'in söylev ve demeçlerinde kendisini bulan milli coğrafya anlayışıdır.

Kitap, Coğrafi Bölgeler Ünitesi ile başlamaktadır. Bu ilk bölümün ilk konusu ise, "*Türkiye'nin Dünya Üzerindeki Yeri ve Önemi*"dir. Bu kitabın en önemli özelliği, önceki dönemlerde hiç görülmeyen bir yeni bölümün olmasıdır: "*Türkiye'nin Jeopolitik Önemi*" başlıklı bu bölümde Türkiye, "*ülkemiz*" adıyla anılıyor ve şöyle bir jeopolitika tanımı yapılıyor: "*Jeopolitik: Yerin siyasi olaylara etkisini inceler*" (1985: 131). Bu jeopolitika tanımı, biazahiti mekanın artık bir yer halini almış olmasının, vatanın bir yurt, yurtluk olmaktan ziyade bir 'yer' (*place*) olarak tanımlanmasının göstergesidir. Bu tanım, 1934 ve 1948 baskılı *Askeri Coğrafya Notları* kitaplarında da verilen jeopolitika tanımıdır (bkz. Y. Okçu ve İ. Hakkı). 1897'den bu yana, Jeopolitikanın kendisi de içeriğini, bir devletin egemenlik alanlarından bir bölgenin ya da yerin politik meseleleriyle ilgilenmeye kadar değiştirmiştir. Ancak Türkiye'de devletten ziyade, yer olarak adlandırılan bir jeopolitika anlayışına, ilk kez bu anılan askeri coğrafya metinlerinde rastlanılmaktadır.

Bu kitapta Türkiye'nin jeopolitik sınırları şöyle tarifleniyor: "*Türkler tarih*

²¹ En çok bu kitapları bulmakta zorluk çektim. Zira bunlar ne "Eski" ne "Sahafılık" ne de "İkinci el" kategorisine girmeyen kitaplardı. Birden hayretle kendimi, gençliğimi hatırladım, lise ve ortaokul kitaplarımızdan nasıl bir an önce kurtulmak istemiş olduğumu fark ettim. Özetle bu kitapların tamamını bulamadım. O yüzden elimde olanları çözümlenmekle yetindim.

²² Ergintürk, A. ve Esatoğlu, İ. vd. *Ortaokullar İçin Milli Coğrafya Ana Ders Kitabı 2*, Devlet Kitapları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985.

Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları

boyunca çok geniş ve değişik yerlerde (Çin'den Avrupa'nın ortalarına kadar) hakimiyet kurmuşlardır" (1985:136) Bu ibare, jeopolitik alanı Çin'den Avrupa'nın ortalarına kadar genişleten bir anlayışın ürünüdür ve bu haliyle, 1950lerde uygulamaya konan "Türkiye Türklerin ikinci anavatanıdır" ibaresi tekrar hortlamaktadır. Ama bunun da ötesinde, artık sadece Orta Asya değil, bu sınırlara belirsiz bir Avrupa'nın ortaları da eklenmiş, gözkulak olunması gereken YER sayısı oldukça artmıştır.

Bu jeopolitik, iç ve dış tehditleri dikkatle sıralamaktadır. Dış tehditler Sovyetler Birliği (*Boğazlar'da ve bazı Doğu illerimizde gözü vardır*), Yunanistan (*12 Adalar'da gözü vardır*), Suriye (*Hatay'da gözü vardır*), Ermeniler (*Türkiye'yi parçalayarak topraklarımız üzerinde bir Ermeni devleti kurmak isterler*) ve Bulgaristan (*Azınlık Türklere mezalimi vardır*) olarak sıralanmıştır. İç tehditler ise "Ülkemize göz diken yabancıların, bu bağlarımızı (dil, din, yurt, tarih ve ülkü birliğimiz) koparmak ve bizi içten yıkmak için gösterdiği, çok şekilli faaliyetler"dir (1985: 134) En önemli tehlike "kültür değerlerimizdeki bozulmalar", "milli kültürümüzü koruyamaz hale gelme", "dil birliğinin, Güzel Türkçemizi bozmak suretiyle" ve "din birliğimizin zayıflatılması", ve "dış kaynaklardan beslenen çeşitli ideolojik akımlar" dır (1985:135). "Atalarımızın kanlarıyla sulanmış, Büyük Atatürk'ün bizlere emanet ettiği bu cennet Vatanımızı" korumakla yükümlü olduğumuz vazedilmektedir.

Son konu "Yurt Sevgisi" konusudur. Burada bir "Yurt" tanımı verilmektedir: "Yurt, üzerinde doğup büyüdüğümüz, toprağından suyundan, yer altı ve yer üstü her türlü zenginliğinden yararlandığımız, temiz havasını teneffüs ettiğimiz toprak parçasıdır... Yurdumuzu korumak için canlarını veren, kanlarını akıtan ecdadımız bu toprağın altında yatmaktadır" (1985: 138). Bu yeni Türkiye, yeni vatan tanımı, öncekilerden farklıdır: Bir kere burada önceliği materyal ve manevi bir yarar almaktadır. "Bir vatani vatan yapan nedir?" ve "Nereyi vatanımız hissederiz?" gibi "aidiyeti öne alan" sorularından ziyade "Vatan neye denir?" sorusuna verilmiş bir yanıtla karşı karşıyayız.

Bu çalışmanın bir diğer önemli ayrıncılığı, her bölge anlatılırken, bu bölgenin önemli addedilen tarihi birkaç olayına birkaç satırla değinilmiş olmasıdır. Örneğin Doğu Anadolu Bölgesi'nde coğrafi özelliklerden Fırat nehri anlatılırken, birden "Malazgirt ovasında Anadolu Türk tarihinin başlangıcı olan Malazgirt Savaşı

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları yapılmıştır” (1985: 61) ibaresine rastlanılıyor. Ya da Erzurum-Kars coğrafyası anlatılırken Erzurum Kongresi uzun uzun, iki sayfa anlatılıp, sonra aniden “*Ekonomisi daha çok tarıma ve hayvancılığa dayalıdır*” ibaresini görüyoruz (1985: 65).

Dili Osmanlıca sözcüklerle (*azim, cihan, tehdit, dostane, hayâli, hâkimiyet, imkân, târihi, silâhlendirme millî, âleyhimizde, menfî* vb) ve fazlasıyla militer terimlerle dolu bir kitaptır (*azim ve kararlılık, kanının son damlası, emeller, iç ve dış tehdit* vb).

Bu kitap, din kardeşliği hükmünü, bir coğrafya kitabında ilk kez telaffuz eden kitaptır. Bundan önceki kitaplarda *Halk, Yurttaş, Vatandaş, Hemşeri* gibi ortaklığı vurgulayan kelimelere, bir yenisi böylece eklenmiştir: din kardeşliği. Bu vurgunun *vatan-millet birliği, bu birliği bozmak isteyen dış düşmanlar, bu dış düşmanlarla işbirliği yapan vatan hainleri, vatanına milletine sadık olmak* gibi bazı zeminleri vardır.

G- 1990-2000: İNSANSIZ COĞRAFYA: ZAMAN HIZA DÖNÜŞÜYOR

Aydın'ın *Lise Coğrafyası* kitabı (1998),²³ "**İnsansız Coğrafya**" anlayışına bir giriş niteliğindedir. Başlangıç cümlesinde coğrafyayı "*İnsanın içinde yaşadığı çevre ile ilişkilerin konu edinen bir bilim*" olarak tanıtmaya rağmen, insana dair tek bir söz yoktur. Kitap, yeryüzü şekilleri ve bunların Türkiye'deki halleri üzerine şekillenmiştir. İkinci bir kısım, 156. sayfadan itibaren Türkiye'nin bölgesel coğrafyasına ayrılmıştır. Bu kısımda 7 Bölge tanıtılmıştır. Bölgeler yeryüzü şekilleriyle anlatılmış, bunlara ek olarak bölgelerin ekonomik durumları ve Türkiye turizmindeki yerleri ele alınmıştır. Bunun dışında, insana dair, yaşama biçimleri, etnoloji vb. bilgi yoktur. Bu kitaptaki 180 kadar resimde, coğrafi özellikler, güzellikler, turistik yerler, imalathaneler, fabrikalar gösterilirken, bunların sadece üç tanesi insanlı resimlerdir: 1) Bir fındık toplama resmi, 2) Boğaz'da balıkçılar ve 3) Deprem bölgesindeki insanlar. Bunun dışında bu kitap insansızdır. Öyle ki, uzaydan gelen ve insan varlığı hakkında bilgisi olmayan bir varlık bu kitabı okuduğunda, sanki keçiler kendi kendine yetişiyor, fabrikalar kendi kendine çalışıyor, şehirler kendi kendine yaşıyor sanabilir.

²³ Aydın, Celal, *Lise Coğrafyası*, Doğan Yayıncılık, Ankara, 1998. (MEB,TTK Kararınca 1998'de beş yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilmiştir).

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları

Bu kitabın bir diğer özelliği, Ağustos 1999 depreminin hemen ardından basılmış olması nedeniyle, deprem konusunun çok uzun ve teknik olarak işlenmiş olmasıdır. Bu önem, Biggs'in '...bilginin kendisinin de kendi çıkarları ve modası olduğuna dair' uyarısının (1996: 399) ne kadar yerinde olduğunu gösteriyor.

Kitap, en arka sayfada bir "*Türk dünyası haritası*" vererek bitmektedir. Bu harita Türkiye Türkleri, Baykan Türkleri, Gagavuz Türkleri, Özbekler, Tatarlar, Kırgızlar, Tuva Türkleri, Nogaylar, Şorlar, Hakaslar, Irak Türkleri, Kıbrıs Türkleri, Suriye Türkleri vb. uzayıp giden 41 grup göstermektedir. En son grup ise Avrupa'daki Türk işçileri grubudur. Haritanın burada bulunma nedeni belirsizdir. Kitap içinde haritadan söz edilmemektedir, Türklerin mekanlarına dair hiçbir iz yoktur. 156. sayfadan itibaren, "*Türkiye'nin Dünya Üzerindeki Yeri*" başlığıyla verilen 12 sayfalık bölümde de, Türkiye'nin enlem ve boylam olarak yeri, coğrafi konumu verilmiştir. Önemi için ise "*büyük kara parçalarının üzerinde yer alması ve yarımada konumu*" anlatılmaktadır (1998: 157). Daha önceki militer dilden ve askeri jeopolitik ya da ırkçı söylemlerden bu kitapta eser yoktur.

Öyleyse bu harita neden bu kitapta yer almaktadır?

H- 2000–2006 MANZARA OLARAK VATAN: MANZARA COĞRAFYASI

Erdoğan ve Aydın'ın 2003'ten itibaren liselerde okutulan ders kitabı²⁴, küresel dünya anlayışına geçişin en etkin ifadesi sayılabilir. Kitabın temel özelliği, bir önceki dönemin aksine enlemsel genişliğin (Biggs, 1996:380) nüfusun iktisadi karakteriyle sınırlanmış, boylamsal genişliğin ise iki boyuta (vatan=manzara-yer) indirgenmiş olmasıdır. Kitap, beşeriyeti sadece nüfus meselesi olarak, onu da sorunlu bir alan olarak ele almaktadır. Bunun dışında bu beşeriyetin, bu yurdun insanının nasıl yaşadığı, etnografisi vb.ne dair tek iz yoktur. 1990'lı yıllarda basılmış kitaplardaki insansızlık; yaşamın ekonomiye, gelişmenin de ekonomik faydalara indirgenmesi burada da devam etmektedir. Ancak bir farkla, bu kitapta, insan unsuru da faydalardan bir tanesi olarak iyice öne çıkmaktadır. Bu insan unsuru da, düzenlenmiş, üremesi

²⁴ Erdoğan, Ertuğrul ve Aydın, Doğan, *Lise, Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Doğan Yayıncılık, Ankara, 2003.

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları
denetim altına alınmış ve verimli bir insan olmak durumundadır.

Türkiye Coğrafyası'na odaklanmış olan bu kitapta, 1. Bölüm'de 62 sayfada, sadece Türkiye'de nüfus konusu işlenmektedir. Nüfusun çoğalmasının nasıl bir sorun olduğu, ne tür felaketlere yol açtığı: Ekonomik kısıtlar, kaynakların yetersizliği, gelişmeyi kitleme, topraklardan yararlanmanın azalması, iç ve dış göçe yol açması vb. tümü, nüfusun fazla ve düzensiz artışının sonuçları olarak gösterilmektedir. Bunun yanı sıra, kitaptaki tüm konular işlenirken de nüfus daima gündemdedir. Örneğin 3. Bölüm'de "*Türkiye Ekonomisini Etkileyen Faktörler*" kısmında, nüfus yine bir sorun olarak ele alınmıştır.

Kitapta bu iktisadi beşeriyetin beslendiği ve ürettiği zemin olarak *yurt*, bir yer manzarası olarak sunuluyor. Kitap bolca resimli, haritalı (ürün dağılımları, otoyol ağları vb.) ve çizelgelidir. Fazlasıyla rakamlı ve yüzdeli tanımlar, öğrenciyi *iktisaden fayda sağlanabilecek bir yer olarak Türkiye* anlayışına doğru götürür. Bu kitapta *memleket-memleketimiz* kategorisi kaybolmuştur. Ülkeden, Türkiye olarak bahsedilir ve nadiren *yurdumuz* kavramı kullanılır. Vatandaş kavramı hiç yoktur. Bunun yerini nüfus anlayışı almıştır. Bir bölgenin yerleşiklerinden *üretici, tüccar, sanayici ve insan* olarak bahsedilmektedir. Bu insanlar, üreticiler, vb. bir yer'in iktisaden aktörleri, ama diğer faktörlerden sadece bir tanesi olmuştur.

Kitap, bir "**Manzara coğrafyası**"dır (Lacoste, 1998: 22). Kitap, bu yer'i bir manzara olarak tanımlamaktadır. Kitaptaki 106 fotoğrafın 103'ü "*...den bir görünüş*" alt yazısıyla sunulmaktadır. "*Seydişehir Alüminyum tesislerinden bir görünüş*", "*Otoyol yapım çalışmalarından bir görünüş*", "*İzmir limanından bir görünüş*", "*Buğday pazarından bir görünüş*", "*Arı kovanlarından bir görünüş*", "*Ormanda nakliyat için yapılan yüklemekten bir görünüş*" vb. Bu kitabın öğrencisine gösterdiği Türkiye, bir görünüş, bir manzara'dır. Lacoste, 'Manzara ne işe yarar?' diye soruyor "Manzara hayranlıkla seyredilir, hayran olunur, coğrafya dersi öğrenilir ama anlayacak hiçbir şey yoktur" (1998: 22). Hangi manzaranın gösterileceğinin seçimi ise, politik, askeri, idari vb. güçleri elinde tutanların stratejik bilgisiyle olur (1998: 23).

Türkiye manzarasının bir yer olarak sunumu, o YER'in zamanını da, *iktisaden düzenlenmiş bir akışkan zaman* olarak göstermektedir. Harvey, mekan ve zamanın sıkışmasına verdiği örnekte, bundan böyle zaman ve coğrafyayı (*space-mekan*)

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları karşılıklı konumlandırmanın gerektiğini söylüyor. Her ikisinde de sabit unsur yer'dir (*place*). Bu kitaptaki yer, artık bir yurt değildir, bir uzamın, manzaranın zamandaki geçişi haline gelmiştir.

I- HOŞ BİR MANZARA OLARAK VATAN: TÜSİAD'IN COĞRAFYA KİTABI

Bu kitabın²⁵ 1. ve 2. bölümleri Geographie, terminales L, ES, S de Christian Bouvet, vd. tarafından yazılan ve 1998'de Hachette Livre- *Education* tarafından basılan kitabın 1. ve 2. bölümlerinin tıpkı çeviri basımı; 3. bölüm ise, yine aynı kitabın aynı yazarlarla 1997 yılında basılmış olan nüshasının 1. kısmının çeviri basımıdır. Kitap, 4. bölümden itibaren, TÜSİAD'ın proje uzmanları tarafından yazılmıştır ve adları bölümler bazında anonim tutulmuştur.

Türkiye coğrafyasına dair 1929'da Faik Sabri'nin kitabındaki ilk resim "*Ararat Dağı*" idi. Bu kitaptaki ilk resim ve ilk bilgi, diğer bir deyişle, ilk simge ise, Akmerkez'in bir fotoğrafıdır. Bu yapının "*İstanbul'un küresel boyutunda önemli bir simge olduğu*"(2002: 116) belirtilmiştir. Sayfa 115'ten itibaren anlatılan Türkiye coğrafyası, "*Tarih Öncesinden Helenistik Dönemlere*" başlığını taşır ve Roma, Bizans, Osmanlı dönemlerinin yerleşim coğrafyasını tarihsel olarak anlatır. Bu anlatı kronolojik ve Avrupa'nın tarihini öncelikli alan bir anlatı oluşturmaktadır.

TÜSİAD'ın kitabının en dikkat çekici yönü, tarih ve coğrafyanın iç içe verilmesidir. Öyle ki, örneğin "*Konstantinapolis-İstanbul Ekonomik Gücün Merkezi*" başlığıyla verilen kısımda, İstanbul'un tarihsel kronolojik gelişimi mekana bağlı olarak sunulmaktadır. Bu sunuma, Celali İsyanları'ndan, Boğaziçi'nin Yalıları'na, oradan Büyük Saray'ın Hikayesini anlatan bir şekil-grafiğe, Sultanahmet, Ayasofya vb. camilerin maket çizimlerine, Levent ve Mashattan'ın fotoğraflarına kadar mekan görselleri eşlik eder. Bu sunum, Türkiye'nin eski ve yeni jeopolitik önemini anlatan ancak daha yeni sunum teknikleriyle anlatan bir bütündür. Öğrenci, "*Yükselen Bölgesel Bir Güç*" başlığıyla Tanzimat Fermanı'ndan başlayan, NATO ve Birleşmiş Milletler'i anlatan, hemen Körfez Savaşı'na geçen ve oradan da Türk Cumhuriyetleriyle ilişkiler, Enerji Nakil Hatları, Bölgesel Ekonomik İşbirliği

²⁵ TÜSİAD, Coğrafya, (2002), Yay no: 2002/11-330) İstanbul.

Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları

Anlaşmalarını özetleyen kutucuklar arasında bir seyahate çıkar. Annan Planı, Kopenhag Kriterleri ve 11 Eylül'ü takiben Türkiye'nin yeni stratejilerini irdeleyen ve çoğunlukla Başbakanlık AB Genel Sekreterliği'nin hazırlamış olduğu yorumları okur. Bu yorumlar ve kutucukların içerikleri, önceliklerin güvenliğe ve ekonominin iyileştirilmesine yönelik olduğuna dair bir retorikle işlemektedir. Stratejist bir aklın vatan anlayışı da "Türkiye" sözcüğüyle anlatılır: "Yurdumuz", "Anayurt", "Ülke", veya "Memleketimiz" kavramları kaybolmuştur.

Bu Türkiye, nasıl bir mekandır? Bu Türkiye, yüzölçümleri, yüzey şekilleri, fauna ve florası, depremleriyle matematiksel bir hesap alanıdır. Kitabın ancak 204. sayfasından sonra Beşeri Coğrafya başlamaktadır.

TÜSİAD'ın kitabında Beşeri Coğrafya, nüfus konusuyla başlar. Başlangıçta, yorum yapmaksızın "Türkiye'nin Dünya'nın en yüksek nüfuslu ülkelerinden birisi olduğu" belirtilerek (2002: 204), çeşitli haritalar yardımıyla nüfusun yoğunluğu, doğurganlık hızları, yaşam kalitesi ve geçim stratejilerine bağlı olarak doğurganlıkları yüksek olan illerle bu durum arasında iline kurulması sağlanmaktadır. Ancak bu görsel destekli nedensellik analizi sunulurken, nedenselliğin ilineği açıkça kurulmamakta ve söylenmemektedir, diğer bir deyişle yüksek nüfusun kaçınılmaz olarak yoksulluk, gerilik vb. 'suç'larla ilintisine açıkça değinilmez. Nüfusun sosyo-ekonomik yapısında ise, yaşam niteliği, göç, etnik ve kültürel çeşitlilik ve kentlilik, kentleşme konularına yer verilir.

Bazı deyimler son derece eski (*müzakere, üyesi olunan cemaat, ihracat, imalat, yüksek hararetli fırın* vb.) ve bazıları da Türkçe yazılışlı olmasına rağmen (*konsantrik bölge, finansman* vb.), TÜSİAD'ın kitabının liberal bir coğrafya anlayışına sahip olduğunu söyleyebiliriz: Kent kültürünün temel taşı olarak bireyi göstermesinden (2002: 214); bu zamana kadar izlediğimiz diğer coğrafya kitaplarında olduğu üzere, gelişmeci nosyonu terk etmeyeşine; modernleşme ideolojisinin vurgulamasına kadar (örneğin gecekondu karşıtı olarak imarlı kent alanları ikilemi gibi) (s:220). Kitap; Türkiye'yi bir proje olarak ele alan liberal bir retoriği yansıtmaktadır.

TÜSİAD'ın kitabında tarihsel süreç ve bunun ardından verilen coğrafi mekanlama, bölgesellik üzerinden sürer. Bu bölge, ekonomik ve siyaseten Avrupa'ya odaklıdır. Türklerin coğrafyası, bu kitapta havzanın coğrafyasına dönüşmüştür ve

Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları

tarihselliği de dahil olmak üzere bu kitapta gösterilen Türkiye'nin 'o anı'nın fotoğrafıdır. Kitabın, bolca, harita, şema, fotoğraf ve çizim kullanarak gösterdiği mekanlar, Türkiye ve çevresinin yeni bir anlayışa göre yeniden oluşturulmasını simgelemektedir: Bu yeniden oluşum, an'ın derinlemesine fotoğrafıdır ve bir yer olarak Türkiye'nin bir hız oku ile çizilmiş şemasıdır. Doğa çevreyle, insan bir kaynakla, memleket ise bir havzayla göstergelenmiş; böylece “**Öznesiz Bir Coğrafya**” olarak Türkiye havzasının sınırları son derece genişlemiş, zamanı ise an'a indirgenmiştir.

SONUÇ OLARAK:

Müfredata girmiş kitaplarda, milliyetçi eğilimi güçlendiren bir öge olarak tarih anlatısına dikkatimizi çeken bir gelenek oluşmuş olmasına rağmen; henüz bu tarihin yer'i (vatan) anlatıları üzerine pek fazla çalışma yoktur. Oysa, vatan her zaman bir tarihe; tarih de bir mekana ihtiyaç duyar.

Bu çalışmada, Biggs, Harvey, Gilroy ve Boyarin'in politik coğrafya analizlerini temele alarak; 1929–2006 arasında, yurtluk (yerelin yer'i), yurt (ulusun yer'i) ve vatan (devletin yer'i) arasındaki ayrımların Cumhuriyet boyunca müfredatta nasıl yer aldığını, Coğrafya müfredatına girmiş olan ders kitaplarında vatanın hangi dönemlerden itibaren ve nasıl kurgulanmış olduğunu; bu kurguların dönemeçler ve dönüşümlerini; vatanın tahayyülünde bir süreklilik olup olmadığını ve 12 Eylül Cuntası'nın bu sürecin dinamiklerini nasıl etkilemiş olduğunu sorgulamaya çalıştım. Hangi dönemlerde *Türkiye*, hangi dönemlerde *Türk coğrafyasının*, hangi dönemlerde *Türklerin coğrafyasının* anlatıldığı, tarih ve coğrafyanın birlikte öğretilmesinde zemine hangisinin konulduğu, yani bir tarihin coğrafyasının mı çizildiği, yoksa bir coğrafyanın tarihinin mi yapıldığı; 'dost', 'düşman' 'komşu' 'uzak' 'yakın' "hudut", "satıh", "vatan-millet", "birlik" ülke", "yurt", "anayurt", "bölge", "çevre", "doğa" gibi sözcüklerin tariflerinin ve haklarında kullanıldığı ülkelerin değişip değişmediği; vatan sınırları içindeki coğrafyanın nasıl ele alındığı; bölgesel coğrafya anlayışının Türkiye'de nasıl ve hangi dönemlerde günyüzüne çıktığı; Türkiye'de hangi bölgelerin nasıl tarif edildiği ve neye göre bölge tanımlarını yapıldığı; vatanın ve dünyanın coğrafi olarak nasıl tanımlandığı ve tanıtıldığı; doğa ve çevre kavramlarının hangi dönemlerde ortaya çıkıp, nasıl tanımlandığı, bu dönüşümlerin hangilerinin hangi dönemlerde gerçekleştiğine baktım.

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları

Elbette, eğitimin bilinci bütünüyle bilinçlendirdiğine ve ayrıca belli bir zaman diliminde hakim politik tutumun o dönemin eğitimini bütünüyle biçimlendirmiş olduğuna dair şüpheleri saklı tutarak.

Bu çalışmada, Cumhuriyet'in başlangıcında Kantçı bir öğretille biçimlenen, içeriğinde beşeriyetin ve bu yolla milletin tariflendiği bir coğrafya anlayışının müfredata girdiği görülmektedir. İlk dönemlerde, Devletin içinin teşkili hedeflenmiş, bu amaçla millet, beşeri bir varlık olarak, sabitlenmiştir. 1940'ların başından itibaren ise, milliyetçiliğin zaman zaman ırkçılık boyutuyla müfredata girdiğini, vatanın tariflerinin sınırlar üzerinden içerideki milleti bir ekonomik kaynak olarak oluşturmaya başladığını görebiliriz. 1980'lerde gelişen militer dilin aslında 1934-48 arasında kurulmuş olduğunu ve *Türkiye'nin jeopolitik önemi* adıyla 2006'lara kadar geldiğini söylemek mümkün. Nitekim, TÜSİAD'ın 2006'da basımına önyak olduğu Coğrafya kitabı da küresel sistem için jeopolitik önemi işaret etmektedir.

Coğrafya'da tariflenen vatan (Türkiye) 1940'lardan itibaren hızla insansızlaşmış, 1950'lerde ise milletin Türkçü bir tahayyülü yerleştirilmeye başlamıştır. Türklük ezel ve ebed, anavatan ise bir havza, muğlâk bir Türklük bölgesi olmuştur. Ancak 1970-80 arasındaki dönemde, bu öğretilerin devam ettiğini tüm coğrafya eğitimine hakim olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu dönem, müfredatın nüfusu bir sorun olarak ele almak üzerine yoğunlaştığını görüyoruz.

Milletin yer'i ile vatanın özdeşleşmesindeki bu pürüzlere ve güçlerin çatışmalarına en çok dikkatimizi çeken Üstel olmuştur (2004). Üstel, Biggs'in de belirttiği üzere haritalamann boylamsal ve enlemsel farklılaşmalarının sürecin kendi dinamikleri ve hatta modası üzerinden işlemekte olduğuna dikkatimizi çekmektedir (2004: 160-163).

1980 Cuntasının dili, coğrafya kitaplarını ve müfredatını bütünüyle etkilemiştir. Ancak, bu etkilemenin tamamıyla Cunta tarafından yaratılmış kalıplarla olmadığını söyleyebiliriz. Aksine, Gilroy'un da işaret ettiği gibi bu kalıplar, "Zıtlıkları gerektiren ve alternatifleri dışarıda bırakan bir dizi, tanımlı, hayati etnosentrik elementlerden ziyade, paylaşılmış bir geçmiş ve paylaşılmakta olan şimdiki kültürel formların münacatına dayalıdır" (Gilroy, 1992). Evren'in konuşmalarında işaret ettiği tam da budur ve bu kalıplar ilk olarak 1940'lı yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. Cunta, *kurucu deixis*'i güncellemiş ve müfredata sokmuştur.

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları

1980 Cuntası'nın Coğrafya eğitimine daha gizli bir etkisi, kendisini 2006'daki müfredata kadar sürdüren, neo-liberalizme zemin hazırlayan etkisidir: 1984-84 müfredatı, Türkiye'yi bir uzam'a dönüştürmüştür. 1980'de jeopolitik ifadesini tutucu milliyetçilikte bulan bu retorik, 1990'larda Türkiye'yi bir manzara haline, insansız bir uzam haline dönüştürmeye önyak olmuştur. 1990'larda Türklerin vatanı artık sadece Orta Asya değil, bu sınırlara belirsiz bir Avrupa'nın ortaları da eklenmiş, gözkulak olunması gereken *YER* sayısı oldukça artmış, öte yandan bu *YER* bir *Uzam* olarak işlemeye başlamıştır. 1998'de yayınlanan Aydın'ın Coğrafya ders kitabı, bunun en tipik örneğidir: Kitapta insana ve beşeriye dair tek kelime yokken, birden en sonda, *Türk Dünyası Haritası* yer almasının nedeni de budur: Bora'nın da belirttiği gibi, *vatan* geniş ama belirsiz bir uzamdır artık (Bora, 2007).

2000'den itibaren bu uzam, küresel bir tanımla anılmaya başlamıştır: Beşeriyet nüfusa, insan ekonomik bir aktör olarak sayılara indirgenmiş, memleket ise bir manzara halini almıştır. Öğrencinin Türkiye'yi seyretmekte, hayran olmakta ama anlayamamaktadır. Manzara akıp geçmekte, öğrenci iktisaden düzenlenmiş bir akışkan zaman içinde, kendisine anlatıldığı kadarıyla bu *zaman-coğrafyayı* seyretmektedir.

2006'da yayınlanan TÜSİAD kitabı, bütün bu birikimin en rafine, en sofistike halidir: Türkiye'nin coğrafi-politik-ekonomik simgesi artık "*Akmerkez*"dir. Öğrenci, kendi memleketini, vatanını, ülkesini artık "Hoş bir manzara" olarak izlemekte, adeta, turist rehberliği yapmaya hazırlanmaktadır. Vatan 'o an'ın kurgusu, memleket küresel bir havza, insan ise küresel bir iktisadi varlık halini almıştır.

KAYNAKÇA

- Avcıoğlu, D. (1997), *Türklerin Tarihi*, 5. kitap, 1978-1982, TekinYay., İstanbul.
- Beşikçi, İ. (1978a), *Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama 2 Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi ve Kürt sorunu*, Yurt Kitap Yayın, İstanbul.
- Beşikçi, İ. (1978b), *Bilim Yöntemi, Türkiye'deki Uygulama 3 Cumhuriyet Halk Fırkasının Tüzüğü ve Kürt Sorunu.*, Yurt Kitap Yayın, İstanbul.
- Biggs, M., (1999), "Putting the State on the Map: Cartography, Territory, and European State Formation", Author(s): Michael Biggs, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 41, No. 2 (Apr., 1999), pp. 374-405. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/179451> Accessed: 09/02/2010 10:15 .
- Bora, T. (2007), "Türk Milliyetçiliğinin İnşasında Vatan İmgesi: Harita ve 'Somut' Ülke. Milliyetçiliğin Vatanı Neresi?", *Birikim*, (213): 26-36.
- Boyarin, D. ve Boyarin, J. (2003), "Diaspora: Generation and the Ground of Jewish Identity", Braziel, J.A. ve Mannur, A. (der.) *Theorizing Diaspora*, Berkeley: University of California Press, 85-118.
- Boyarin, J. (1994) , "Space, Time and Politics of Memory", Boyarin, J. (der.) Tilly, C (afterword) *Remapping Memory, The Politics of Timespace*, Uni. of Minnesota Pres, Minneapolis, 1-38.
- Copeaux, E. (2000), *Tarih Ders Kitaplarında Türk Tarih Tezinden, Türk- İslam Sentezine (1931-1993)*, TVY Yay., İstanbul.
- Ersanlı Behar, B. (1992), *İktidar ve Tarih, Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gilroy, P. (2000). *Against the Race; Imagining Political Culture beyond the Color Line*, Harvard UP, Cambridge.
- Gilroy, P. (1992), *The Black Atlantic: Modernity and Double*

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları
Consciousness. Harvard UP, Cambridge.

- Girgin, M. ve Ertürk, M. (2006), “Yürürlükteki Program ve Ders Kitaplarına Göre Ortaöğretim Coğrafya Perspektifimiz”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1: 1–13.
- Göregenli, M (2002), “ Bir Protesto Eylemine İlişkin Gazete Söyleminin Sosyal Psikolojik Yaklaşımla Çözülenmesi”, Yağcıoğlu, S. (der.) *Laik, Anti Laik Çatışmasında Farklı Söylemler, Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*, Dokuz Eylül Yay. 79–99.
- Harvey, D. (1997), *Postmodernliğin Durumu*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Kant, I. (1950), “On the Different races of man” in *This is Race: An Anthology*, selected, (ed. and with an introduction by) Earl W. Count Hanery Schuman, New York.
- Lacoste, Y. (1998), *Coğrafya Savaşmak İçindir*, İstanbul, Özne Yayınları.
- Lemke, T. (2001), “‘The birth of bio-politics’: Michel Foucault’s lecture at the Collège de France on neo-liberal governmentality”, *Economy and Society*, 30 (2): 190–207.
- Moore, J., (2010), “Mekan İstilacılarının Evrimi: Darwin ve Wallace’in Hayatın Coğrafyası Üzerine Görüşleri”, Livingstone, D. N. ve C. W. J. Withers (der.) YKY. İstanbul, 117-145.
- Nalçaoğlu, H., (2002), “Vatan: Toprakların Altı, Üstü ve Ötesi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik* . 292-308.
- Özbaran, S. (1994), *Tarih Öğretimi Ve Ders Kitapları, 1994 Buca Sempozyumu*, TVY Yayınları, İstanbul.
- Özgen, H. N. (2005), "Suriye ve Irak Sınırlarında İki Kasaba: Sınırın İktisadi Antropolojisi", Kümbetoğlu, B. ve Birkalan-Gedik, H. (der.) *Gelenekten Geleceğe Antropoloji*, Epsilon Yay., İstanbul, 100-129.
- Özgen, H. N. (2004), “Yolumuzun Üzeri: Doğubayazıt”, *Doğubayazıt'ta Tarih, Kültür, Sanat*, Çekül Vakfı, İstanbul, s: 451–457.
- Özgen, H. N. (2003), *Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri; Van-Özalp ve 33 Kurşun Olayı*, TÜSTAV Yay., İstanbul.

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları

- Özkan, H. (2002) "Tek Parti Dönemi Coğrafya ve Mekan Anlayışları" *Toplum ve Bilim Dergisi*, 94: 143–175.
- Spur, D. (1993), *The Rhetoric of Empire*, Duke UP, US.
- Tunçel, H. (2000), "Türkiye'de İsmi Değiştirilen Köyler", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2): 23-34.
- Üstel, F., (2004). *Makbul Vatandaşın Peşinde*, İletişim Yay., İstanbul.
- Yağcıoğlu, S. (2002) (der.) "Laik, Anti Laik Çatışmasında Farklı Söylemler, Disiplinlerarası Bir Yaklaşım, Dokuz Eylül Yay. İzmir.

İNCELENEN KİTAPLAR:

- Arık, R. O. (1969) *Coğrafyadan Vatana*, Devlet Kitapları.
- Asal, T. ve Günden, H., Sanır, F., (Ty), *Orta Okullar İçin Coğrafya*, Ders Kitapları, Türk Ltd. İstanbul,
- Darkot, B. (1949), *Türkiye Coğrafyası*, Me Basımevi, İstanbul.
- Darkot, B. (1971), *Türkiye Coğrafyası, Lise Iı*, Kanaat Yay., İstanbul.
- Devrimci, A. ve Utku, M., Teziş, E. (1951), *Ülkeler Coğrafyası*, D.K. Ders Kitapları Türk Ltd. İstanbul.
- Erdoğan, E. ve Aydın, D. (2003), *Lise, Türkiye'nin Beşeri Ve Ekonomik Coğrafyası*, Doğan Yayıncılık, Ankara.
- Erinç, S. (1946), *Genel Coğrafya Bilgileri, Lise Kitapları*, Birinci Sınıf, ME Basımevi, İstanbul.
- Erinç, S. ve Üngör, S. (1971), *Coğrafya Orta I*, Güven Yayınevi, İstanbul.
- Faik S. (1929), *Türkiye Coğrafyası, (Lise Kitapları III. Sınıf)*, Devlet Matbaası, İstanbul.
- Güçer, B. (1948), *Devletler Coğrafyası*, ME Basımevi, İstanbul.
- İ. Hakkı, (1934.), *Türkiye Askeri Coğrafyası: Sevkulceyş*,

Özgen, H. N. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze, Coğrafya Ders Kitaplarında, Vatanın Sonu Gelmez Kurguları

Tabiye ve Harp Tarihi Bakımından Tetkik, Necmistikbal Matbaası, İstanbul.

- İzdem, E (1948–1949). *Özlu Tarih, Ortaokul ve Lise Son Sınıf Öğrencilerine Mahsus Tek Kitap*, İkinci Baskı. Asri Matbaa, İstanbul.
- Okçu, Y. (1948), *Askeri Coğrafya Notları*, Yedek Subay Okulu Basımevi, Ankara.
- Sadi, Abdülkadir (Maraşlı kazancı oğlu), (1935–36), *Yeni Orta Coğrafya, Ortaokulların III Üncü Sınıflarına Mahsustur, İkinci Basılış*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Su, M. ve Su, K. (1975), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* , Kanaat Yay., İstanbul.
- *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Söylev ve Demeçleri, (12 Eylül 1981–12 Eylül 1982)* (1982), Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Söylev ve Demeçleri, (9 Kasım 1983- 9 Kasım 1984)* (1984), TBMM Basımevi, Ankara.
- TÜSİAD, *Coğrafya 2002*, TÜSİAD Yay, No: 2002/11–330. İstanbul.